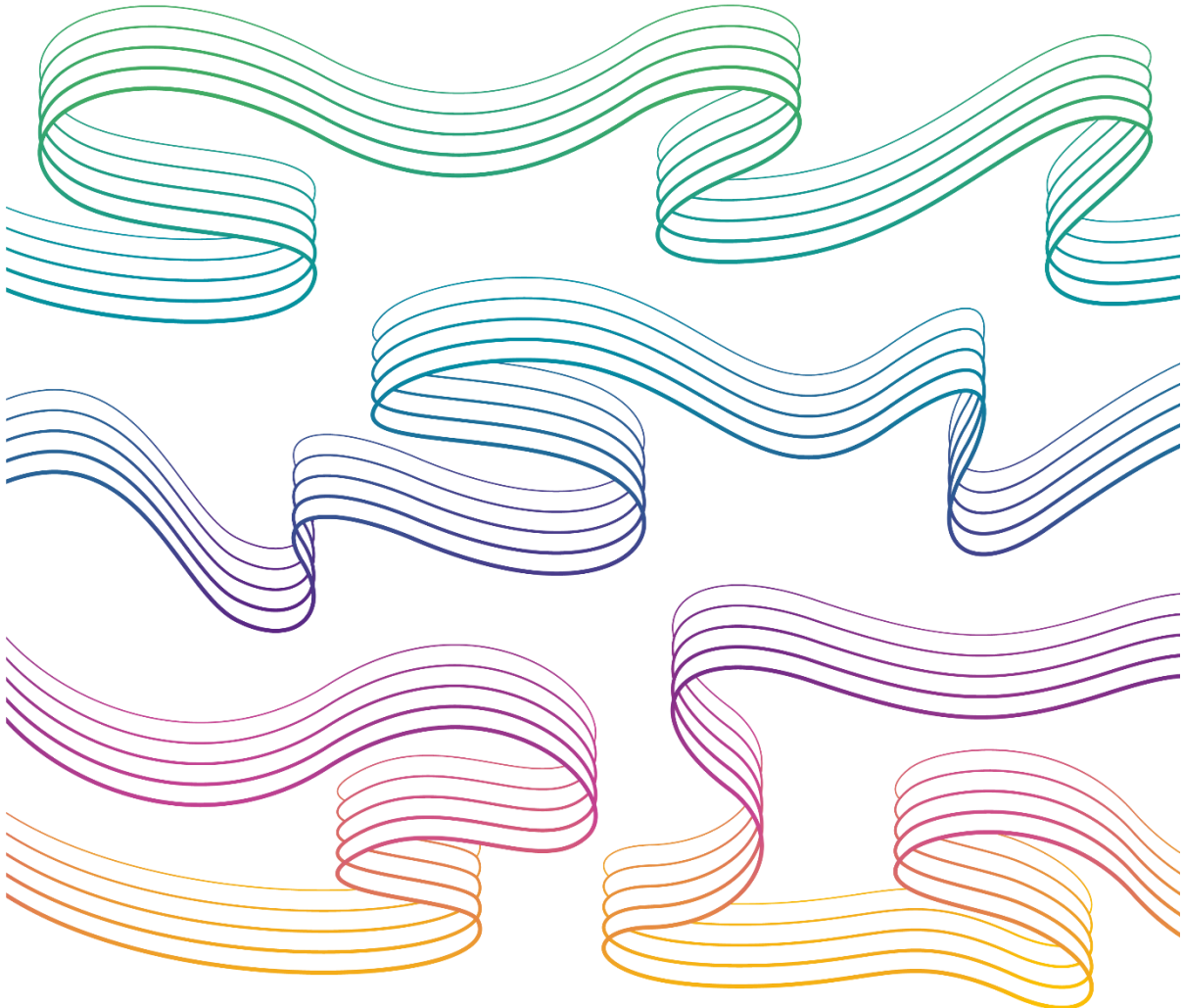

**Karášjoga gielda
Karasjok kommune**

*Sámi váibmosuotna – gilli, gos kultuvrrat deaivvadit
Den samiske pulsåren – bygda der kulturer møtes*

Karášjoga gielddalaš mánáidgárddiid jahkeplána «IEŠHEANALAŠ JA MOVTTA»

Årsplan for Karasjok kommunale barnehager «SELVSTENDIG OG GLAD»

2024-2027

Sisdoallu

Eaiggátdilli	2
Vuoruhanguovlu – Oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras	2
Kárášjoga gielddalaš mánáidgárdiid ovdanbuktin	3
Láttošluohká mánáidgárdi	3
Guolban mánáidgárdi	3
Mánáidgárdi pedagogalaš doaibma	4
Mánáidgárdi galgá áimmahuššat mánáid dárbbu stoahkamii	4
Oahppohábmen	5
Mánáidgárdi galgá ovddidit oahppama	5
Mánáidgárdi galgá ovddidit ustivuoda ja searvevuoda	6
Mánáidgárdi galgá ovddidit gulahallama ja giela	7
Giellamovttiidahttin	8
SáMos-raporta gievrras giellamodeallaid birra	9
Eallinhálddašeapmi ja dearvvasvuota, iešheanalašvuota ja mánáid mielváikkuheapmi	11
Váhnenovttasbargu	13
Hárjáneapmi – oahpásmuvvat mánáidgárdái	13
Sirdin mánáidgárddis skuvlii	14
Skuvlii ráhkkanahtti doaimmat	14
Árra áŋgiruššan – mánát geat dárbbasit liigedoarjaga	15
Áicamat ja kártemat	15
Eará kultuvrraid bearrašat	15
Mánáidgárdi beaiveritma	16
Rutiidnadilálašvuodat	16
Rutiidnadilálašvuodat	17
Rámmaplána čieža fágasuorggi	17
8 jagiáiggi – fáddábarggut	18
Oadjebas ja buori mánáidgárdebirrása doaibmaplána	24
1. kapihtal – Doaibmaplána duogáš	25
2. kapihtal – Eastadit loavkašuhhtiimiid ja givssideami	26
3. kapihtal – Aktivitehtageatnegasvuota	28
Prosedyrat go almmustahttojuvvo ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre dili mánáidgárddis	30
Doaibmabijut ossodagas – álggahuvvojit seammás	31
Mánáidgárdi oahppanbirrasa jahkásaš árvoštallan	31
Iskanlistu 1) Mánáidgárdi oahppanbiras ja bargiid rolla	31
Iskanlistu 1) Mánáid oahppanbiras	32

Jahkeplána birra

Mánáidgárddi galgá ráhkadit jahkeplána mii lea mánáidgárdebargiid bargoreaidu, ja mii dokumentere mánáidgárddi válljejumiid ja vuođustusaid. Jahkeplána galgá muitalit mánáidgárddi pedagogalaš barggu birra eiseváldedásiide, mánáidgárddi ovttasbargoguimmiide ja eará berošteddjiide. Sámi mánáidgárddiin galgá jahkeplána ráhkaduvvot sámi jagiáiggikaleandara vuođul. Jahkeplána galgá čájehit mo mánáidgárddi laktá pedagogalaš barggu olles jahkái ja luonddu rievdamiidda.

Jahkeplána galgá čájehit mo mánáidgárddi áigu bargat rámma-plána ulbmiliiguin ja sisdoaluin ja duohtandahkat mánáidgárdeeaiggádiid báikkálaš heivehemiid pedagogalaš praksisan ja čájehit mo mánáidgárddi bargá surggiiguin fuolahusain, stoahkamiin, oahppohábmemiin, progreshuvnnain, mánáid ja váhnemiid mielváikkuhemiin plánenbargui ja mánáidgárddi pedagogalaš barggu árvvoštallamiin. Galgá maiddáa boahit ovdan mo mánáidgárddi hárjeha ođđa mánáid mánáidgárdái ja áimmahuššá ovttasbarggu ja oktavuodá skuvllain.

Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalu ja bargguid (MRP) vuođul. s. 37–38

Mánáidgárdelágas § 2. Mánáidgárddi sisdoallu 9. lađđasis čuožžu ahte:

Mánáidgárddi rámma-plána vuođul galgá juohke mánáidgárddi ovttasbargolávdegoddi mearridit pedagogalaš doaimma jahkeplána.

Eaiggátdilli

Karášjoga gielda, mas gielddastivra lea bajimuš eiseváldi, eaiggáda ja jođiha mánáidgárddiid. Mánáidgárddit galget jođhit iežaset doaimmaid gustovaš lágaid ja lálkaásahusaid mielde, ja gielddalaš plánaid ja mearrádusaid mielde. Mánáidgárddi gullá gieldda siskkáldas bearráigeahččanvuogádahkii mii galgá sihkkarastit ahte buot biras- ja sihkkarvuodadoaimmat čuovvuvvojit.

Vuoruhanguovlu – Oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras

Mánáidgárddi galgá váikkuhit mánáid loaktimii, eallinmoksii, máhtestuvvamii ja iešárvvu dovdamii ja eastadit loavkašuhhtiimiid ja givssideami. Jus mánná vásiha loavkašuhhtiimiid dahje givssideami, de mánáidgárddi ferte gieđahallat, bissehit ja čuovvolit dan. Mánáidgárddi galgá leat oadjebas ja hástaleaddji báiki go mánát besset geahččaladdat ovttasdoaimbama, searvevuodá ja ustivuodá iešguđet beliid. Mánáid galgá doarjut hálldašit vuostegieđageavvama, hástalusaid ja oahpásnuvvat iežas ja earáid dovdduide.

Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalu ja bargguid (MRP) vuođul. s. 11

Mánáidgárddit guovdilastet sosiála gelbbolašvuodá, ustivuodá ja stoahkama, gaskavuodaid ja ollesolbmuid rolla. Min mánáidgárddit galget eastadit vealaheami, loavkašuhhtiimiid ja givssideami. Bargit galget bissehit go oidnet norbmarihkku láhttema, dohkketmeahtun láhttema dahje givssideami. Jus almmustahttojuvvojit dáhpáhusat main mánát loavkašuhhtojuvvojit, de lea ruovttu ja mánáidgárddi ovttasbargu dehálaš bealli čuovdit ášši. Mánáidgárddis leat iežaset prosedyrat jus dákkár dáhpáhusat almmustahttojuvvojit.

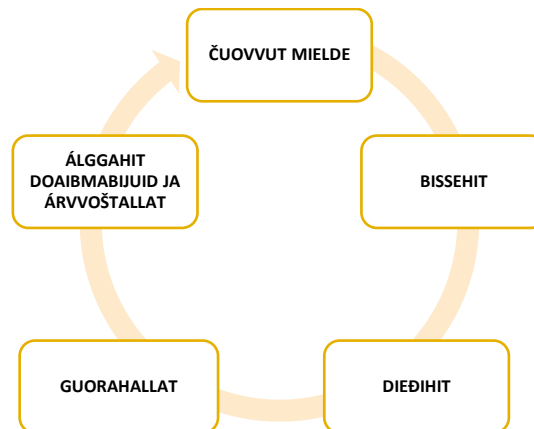
Geahča maiddáa jahkeplána 2. oasi – Oadjebas ja buori mánáidgárdebirrassa doaibma-plána

AKTIVITEHTAGEATNEGASVUOHTA mánáidgárdelágas

§ 42. Geatnegasvuohta sihkkarastit ahte mánáidgárdemánáin lea oadjebas ja buorre psykososiála mánáidgárdebiras (aktivitehtageatnegasvuohta)

§ 43. Čavgejuvvon aktivitehtageatnegasvuohta jus mánáidgárdebargi loavkašuhttá máná

Karášjoga gielddalaš mánáidgárddiid ovdanbuktin

Láttošluohká mánáidgárdi

Mánáidgárdi lea Láttošluohkás su. 2 km Karášjoga márkanguovddáži. Mánáidgárdi ášahuvvui 1992:s ja lea dohkkehuvvon 72 sadjái. Mánáidgárddis leat dál 3 ossodaga main leat 54 saji mánáide geat leat ½–6 jagi boarrásat, ja juohke ossodagas leat 18 saji. Láttošluohká mánáidgárdi lea sámi mánáidgárdi, ja mánáidgárddi pedagogalaš árvovuodu vuolggasadji lea sámi pedagogihkka ja árbevirolaš sámi mánáidbajásgeassin. Mánáidgárddis lea sámegeiella váldogiellan, bargá mánggagielatvuodain ja gullelašvuodain min márkani.

Ossodagaid namat:

- Ruoná
- Fiskes
- Rukses
- Alit (gaskaboddosaččat gitta)

Gielddalaš mánáidgárddiin leat jahkeplána mas mánáidgárddi bargu iešguđet fáttáiguin válddahuvvo. Láttošluohká mánáidgárddi váldofáddá lea ollesolbmuid rolla ovtasdoaimmamis.

Mánáidgárdi lea leamaš mielde Oahpahusdirektoráhta Oahppanbirasprošeavttas áigodagas 2020–24, mas fokus lea leamaš oadjebas ja buorre oahppanbiras, ja buot mielbargit galget aktiivvalaččat eastadit givssideami min mánáidgárddis.

Mánáidgárddis leat 10 mielbargi, ja mii bargat rekrutteret ja doalahit bargiid geain lea rivttes gealbu, vai mii čuovvut láhkageatnegas bargoveahkagáibádusa mánáidgárddiin ja pedagoganorpma. Mánáidgárddis galget leat:

- 3 pedagogalaš jodiheaddji
- 1 mánáidgárdeoahpaheaddji
- 1 mánáid- ja nuoraidfágabargi
- 4 veahkkebargi jodiheaddji

Guolban mánáidgárdi

Mánáidgárdi lea márkanguovddáža nuorttabealde skuvlla ja joatkkaskuvlla lahka. Guolban mánáidgárdi ášahuvvui 1972:s ja fárrii ođđa vistái 2020:s. Mánáidgárdi lea dohkkehuvvon 72 sadjái. Mánáidgárddis leat njeallje ossodagas main leat 72 mánáidgárdesaji mánáide geat leat ½–6 jagi boarrásat – ja juohke ossodagas leat 18 saji. Guolban mánáidgárdi lea sámi mánáidgárdi, ja mánáidgárddi pedagogalaš árvovuodu vuolggasadji lea sámi pedagogihkka ja árbevirolaš sámi mánáidbajásgeassin. Mánáidgárddis lea sámegeiella váldogiellan, bargá mánggagielatvuodain ja gullelašvuodain min márkani.

Ossodagaid namat:

- Guovssahas
- Násti
- Beaivváš
- Mánnu

Gielddalaš mánáidgárddiin leat jahkeplána mas mánáidgárddi bargu iešguđet fáttáiguin válddahuvvo. Guolban mánáidgárddi váldofáddá lea ollesolbmuid rolla ovttasdoaimmamis.

Mánáidgárddi lea leamaš mielde Oahpahusdirektoráhta Oahppanbirasprošeavttas áigodagas 2020–24, mas fokus lea leamaš oadjebas ja buorre oahppanbiras, ja buot bargit galget aktiivvalaččat eastadit givssideami min mánáidgárddis. Mánáidgárddi guovdilastá sakka searvevuoda ja searvevuodavásáhusaid oktasáš riegdanbeaivvudemiiguin ja čalmmustahttit dan searvevuoda maid mii ovttas hábmiet min mánáidgárddis, olles mánáidgárdejagi.

Mánáidgárddis leat 13 mielbargi, ja mii bargat rekrutteret ja doalahit bargiid geain lea rivttes gealbu, vai mii čuovvut láhkageatnegas bargoveahkagáibádusa mánáidgárddiin ja pedagoganorpmá. Mánáidgárddis galget leat:

• 4 pedagogalaš jođiheaddji	• 3 veahkkebargi
• 3 mánáidgárdeoahpaheaddji	• jođiheaddji
• 3 mánáid- ja nuoraidfágabargi	

Mánáidgárddi pedagogalaš doaibma

Mánáidgárddi galgá ovttas ja ovttasráđiid ruovttuin fuolahit mánáid fuolahus- ja stoahkandárbbu, ja ovddidit oahppama ja oahppohábmema mánáidgárddis ovdáneami vuodđun.

Mánáidgárdelága § 1

Mánáidgárddi galgá áimmahuššat mánáid fuolahusdárbbu

Mánáidgárddis galget buot mánát dovdat iežaset oidnojuvvon, áddejuvvon, dohkkehuvvon ja oazžut dan veahki ja doarjaga man dárbbasit. Bargit galget bargat birra ovdii mii ii dušše dagat mánáid fuolahusvuostáiváldin, muhto maiddá árvvusatná mánáid iežaset fuolahusdaguid.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmafáddá sisdoalu ja bargguin birra (MRP) s. 19

Bargit galget

- áimmahuššat mánáid fysalaš fuolahusdárbbu, maiddá ráfoma ja vuorineasteami dárbbu
- láhčit dili nu, ahte mánát sáhttet čatnat oktavuodaid bargiide ja gaskaneaset
- fuolahit ahte buot mánát vásihit oadjebasvuoda, gullevašvuoda ja loaktima mánáidgárddis
- vuostáiváldit mánáid rabasvuodain, liekkusvuodain ja beroštumiin ja čájehit fuolahusa juohke ovttaskas mánái
- guldalit mánáid ovdanbuktima ja dustet sin fuolahusdárbbu láđisvuodain
- doarjut ja movttiidahttit mánáid čájehit fuolahusa earáide ja ieš váldit vuostá fuolahusa
- váikkuhit dasa ahte mánát sáhttet ovdánahttit luohttevašvuoda alcesseaset ja earáide

Loga eanet Mánáidgárddi rámmafáddá sisdoalus ja bargguin, s. 20

Mánáidgárddi galgá áimmahuššat mánáid dárbbu stoahkamii

Mánáidgárddi galgá addit mánáide vejolašvuodaid stoahkat, geahččaladdat ja ulbmillaš vásáhusaid ja doaimmaid.

Mánáidgárdelága § 2 Mánáidgárddi sisdoallu, 2. lađas

Mánáidgárddi galgá addit buriid eavttuid stoahkamii, ustivuhtii ja mánáid iežaset kultuvrii.

Mánáidgárddi galgá váikkuhit dasa ahte buot mánát besset vásihit ilu, humora, gelddolašvuoda ja ángiruššama stoahkama bokte – okto dahje ovttas earáiguin.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmafáddá sisdoalus ja bargguin, s. 20

Bargit galget

- organiseret saji, áiggi ja stohkosiid movttiidahttin dihtii iešguđetlágan stoahkamii
- váikkuhit dasa ahte mánát ožžot oktasaš vásáhusaid stoahkama vuodđun ja láhčit dili stoahkanfáttáid ovdáneapmái
- ovddidit fátmasteaddji birrasa maidda buot mánát sáhttet searvat stoahkamis ja vásihit ilu stoahkamis
- áicat, analyseret, doarjut, searvat ja riggođahttit stoahkama mánáid eavttuid vuodul
- bagadit mánáid jus stoahkan mielddisbuktá sávakeahtes ovttasdoaimmanminstariid
- leat dihtomielalaččat dasa ja árvvoštallat iežaset rolla ja searvama mánáid stoahkamis
- álggahit stoahkama ja aktiivvalaččat oažžut buohkaid mielde stoahkamii

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 20-21

Muhtun mánát dárbbasit bargiid doarjaga stoagadettiin

Muhtun mánát dárbbasit mánáidgárdebargiid doarjaga stoagadettiin vai fátmastuvvojit stoahkamii. Dilálašvuodas dás ja dál dat ollesolmmoš sáhtta veahkehit; searvat stohkosii mánáid eavttuid vuodul, leat mielstoahkkin ja veahkehit mánáid vai máhttet hálldašit iešguđet stoahkandilálašvuodaid. Mánát sáhttet dárbbasit veahki dulkot eará stohkkiid signálaid, áddet mii galgá dáhpuhuvvat ja oažžut bajilgova stohkosis. Mánáidgárdebargi sáhtta maiddá veahkehit mánáid ovdanbuktit jurdagiid, oaiviliid, sávaldagaid ja áigumušaid. Unnit stoahkanjoavkkut addet bajilgova, struktuvrra ja oadjebasvuoda ja sáhttet veahkehit mánáid oahpásnuvvat guhtet guoibmáseaset, hukset gaskavuodaid ja vásihit buriid stoahkandilálašvuodaid.

Loga eanet Mánáid loaktin – ollesolbmuid ovddasvástádus s. 17–18

Oahppohábmén

Mánáidgárdi galgá veahkehit mánáid geahččaladdat ja leat sáhkki máilbmái ja leat mielde bidjamin vuodu duostilis, iešheanalaš ja vásttolaš searvamii demokrátalaš searvevuodaide. Mánáidgárdi galgá ovddidit oktavuoda ja oktiigullelašvuoda seammás go individuála ovdanbuktimiid ja daguid galgá árvvusatnit ja čuoovvuvot. Mánáidgárdi galgá veahkehit máná áddet oktasaš árvvuid ja norpmaid mat leat dehálaččat searvevuhtii. Mánáidgárdi galgá leat mielde ovddideamen mánáid gullelašvuoda servodahkii, lundui ja kultuvrii. Mánáidgárddis mánát galget beassat leat mielde mearrideamen ja ovdánahttimin oktasaš sisdoalu. Mánáid galgá veahkehit ovdanbuktit oaiviliid ja duddjot oaivila dan servodagas mas leat oassin. Ovttasdoaimmama, dialoga, stoahkama ja suokkardallama bokte mánáidgárdi galgá váikkuhit dasa ahte mánát ovdánahttet kritihkalaš jurddašeami, ehtalaš árvvoštallannávccaid, dáidduid vuosttaldit ja čájehit doaimmagelbbolašvuoda, vai sáhttet váikkuhit rievdamiidda.

Bargit galget

- láhčit dili jierpmálaš vásáhusaid ja doarjut mánáid identitehtaovdáneami ja positiivvalaš iešáddejumit
- doarjut mánáid aktivitehta, ángiruššama ja searvama searvevuodas
- čalmmustahttit ja árvvusatnit iešguđet dárbbuid, oaiviliid ja perspektiivvaid searvevuoda
- fuomášit, dohkkehit ja čuoovvovot mánáid perspektiivvaid ja doaimmaid
- hástalit mánáid jurddašeami ja bovdet sin diđošteaddji ságastallamiidda
- čalmmustahttit ja deattuhit girjáivuoda ja erohusaid vásáhusaid, diđošteami ja oahppama vuodđun

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 21

Mánáidgárdi galgá ovddidit oahppama

Mánáidgárdi galgá doarjut mánáid sáhkkiivuoda, hutkáivuoda ja diehtoángerivuoda ja addit sidjiide hástalusaid mánáid beroštumiid, máhtu ja attáldagaid vuodul.

Mánáidgárdelága § 2, Mánáidgárddi sisdoallu, 5. laaš

Mánáidgárddis mánát galget vásihit movttiidahtti birrasa mii doarju sin movtta stoahkat, suokkardit, oahppat ja hálldašit. Mánáidgárdi galgá oahpásmahttit ođđa dilálašvuodaide, fáttáide, fenomenaide,

materiálaide ja reaidduide mat addet ulbmillaš ovttasdoaibmama. Mánát galget beassat guorahallat, fuomášit ja áddet oktavuodaid, viiddidit perspektiivvaid ja oažžu ođđa áddejumi. Mánát galget beassat geavahit olles rupmaša ja buot áiccuid iežaset oahppanproseassain.

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 22

Bargit galget

- fuolahit fáttmasteaddji searvevuoda ja láhčit dili nu, ahte mánát sáhttet váikkuhit iežaset ja earáid oahppamii
- láhčit ollislaš oahppanproseassaid mat ovddidit mánáid loaktima ja mánggabealat ovdáneami
- beroštit mánáid beroštumiin ja ángiruššamis ja láhčit dili oahppamii iešguđet dilálašvuodain ja doaimmain
- doarjut ja riggudahttit mánáid álggahanmovtta, imaštallama, sáhkkiivuoda, hutkáivuoda, oahppanmovtta ja jáhku iežaset dáidduide
- viiddidit mánáid vásáhusaid ja fuolahit mánáidgárddi sisdoalu progreshuvna ja ovdáneami
- doarjut mánáid reflekšuvnnaid dilálašvuodain, fáttáin ja fenomenain ja duddjot áddejumi ja oaivila ovtta singuin
- fuolahit ahte buot mánát ožžot mávssolaš ja mánggabealat vásáhusaid, hástalusaid ja máhtestuvvanvásáhusaid

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 22

Mánáidgárddi galgá ovddidit ustivuoda ja searvevuoda

Sosiála gelbbolašvuodda lea eaktu doaibmat bures ovtta earáiguin, ja dasa gullet gálggat, máhtut ja guottut maid ovdánahttojuvvojit sosiála ovttasdoaibmama bokte. Mánáidgárddis buot mánát galget dovdat iežaset dehálažžan searvevuhtii ja positiivvalaččat ovttasdoaibmat mánáiguin ja ollesolbmiguin. Mánáidgárddi galgá aktiivvalaččat láhčit ustivuodaid ja sosiála searvevuoda ovdánahttimii. Mánáid iešdovddu galgá doarjut, ja seammás mánát galget oažžut veahki hálldašit balánssa gaskal áimmahuššat iežaset dárbbuid ja váldit vuhtii earáid dárbbuid.

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 22–23

Bargit galget

- doarjut mánáid álgaga ovttasdoaibmamii ja váikkuhit dasa ahte buohkat besset stoahkat earáiguin, vásihit ustivuoda ja oahppat doalahit ustibiid
- ságastallat ovttasdoaibmama norpmaid birra ja hástalit mánáid hábmet searvevuoda ovttasdoaibmama norpmaid
- doarjut mánáid oaidnit ášši earáid perspektiivvas, oaidnit ášši mángga geahččansajis ja reflekteret iežas ja earáid dovdduid birra, vásáhusaid ja oaiviliid
- doarjut mánáid bidjat iežaset rájaid, dohkkehit earáid rájaid ja gávdnat čovdosiid riidduin
- eastadit, bissehit ja čuoovvolit vealaheami, olggušteami, givssideami, loavkašuttimiid ja sávakeahtes ovttasdoaibmanminstariid

Geahča maiddáid Jahkeplána 2. oasi – Oadjebas ja buori mánáidgárdebirrassa doaibma-plána

Mii stoahkat ovtta, mii hukset ustivuoda

Mii oaidnit ahte servodat guovdilastá dan ahte mánáin galget leat buoremusustibat. Mánáidgárddis mii leat mearridan ahte 'mii stoahkat ovtta' maiddáid danne go Rámma-plána cealká min galgat guovdilastit ustivuoda. Mánáidgárddi, skuvla, bargosajit ja astoáiggedoaimmat leat oktasašarenat gos mii galgat ovttasbargat ja čovdit bargguid ja hástalusaid ovtta. Mánáidgárddis mii hárjehallat ustivuoda, mii 'hukset' ustivuoda ja mis leat ustibat.

Muhtumin sáhtta ollesolbmuid fokus buoremusustibiidda dagahit olggušteami/givssideami mánáidjoavkkuin. Buot mánát ja ollesolbmot leat iešguđetláganat. Muhtumin fokus buoremusustibiidda sáhtta dagahit ahte mánát geat eai gávnna buoremusustiba alcceseaset ovdal easka maŋŋá mánáidgárdeáiggi, dovdet iežaset heajubun. Mánáidgárddis mii leat ustibat. Mii stoahkat ovtta.

MII HUKSET USTITVUOĐA

- Mis leat ustitvuodanjuolggadusat ja ustitvuodasániit/olmmošlašvuohta. Mii ságastallat daid birra ságastallanbottuin ja boradettiin.
- Mánáidgárddis mii hukset ustitvuođa. Olbmus ii dárbbas leat ustiit, ii ge dárbbas alddis leat ustiit, muhto mii HUKSET USTITVUOĐA.
- Iešárvoštallanskovvi – mánát galget leat mielde árvoštallamin (čájehit bealggi bajás dahje vulos) lei go dat maid sii dahke, dadje, mo geavahedje rupmaša dahje mimihka/ámadaju, buorre vai ii buorre
- Čoavdit áššiid – átnut ándagassii go lea meaddán

Áigeguovdilis fáttát:

- Átnut ándagassii
- Juogadit
- Vuordit vuoru
- Dadjat heaitte!
- Jaskkodit
- Soabadit
- Hállat dan birra
- Ovttasbargat
- Illudahttit gean nu
- Čájehit dovdduid
- Dohkkehit buohkaid ja gulalit earáid oaviliid
- Buot olbmui mánáidgárddis lea seamma árvu

Mánáidgárddi galgá ovddidit gulahallama ja giela

Sámi mánáidgárddit galget ovddidit mánáid sámegielat gelbbolašvuođa, nannet mánáid sámi identitehta ja seailuhit sámi árvvuid, kultuvrra ja árbemáhtu.

Buot mánát galget oažžut buori giellamovttiidahttima mánáidgardeárgabeaivvis, ja buot mánát galget beassat searvat doaimmaide mat ovddidit gulahallama ja ollislaš giellaovdáneami. Mánáidgárddit sámi mánáid várás sámi guovlluin galgá mánáidgárddi ovddidit mánáid sámegielat gelbbolašvuođa.

Bargit galget

- dohkkehit ja vástidit mánáid iešguđet verbála ja verbálahis ovdanbuktimiidda ja doarjut sin giellaovdáneami.
- movttiidahttit mánáid verbála ja verbálahis gulahallama ja láchit dili nu, ahte buot mánát šaddet mielde ovttasdoaimmii ja ságastallamiidda
- fuolahit ahte buot mánát ožžot mánggabealat ja positiivvalaš vásáhusaid geavahit giela gulahallangaskaoapmin, jurddašeami reaidun ja iežas jurdagiid ja dovdduid ovdanbuktimin
- leat dihtomielalaččat iežaset rollaid ektui gielalaš ovdagovvan ja guldalit buot mánáid
- čuovvut mánáid gulahallama ja giela ja fuobmát ja doarjut mánáid geain leat iešguđetlágan gulahallanváltut, geat leat unnán aktiivvalaččat gielalaččat, dahje geain lea maŋŋonan giella
- váikkuhit dasa ahte gielalaš girjáivuohta šaddá riggodahkan olles mánnájovkui, doarjut mánggagielat mánáid geavahit iežaset eatnigiela ja seammás aktiivvalaččat ovddidit ja ovdánahttit mánáid dáro-/sámegielat gelbbolašvuođa.

Loga eanet Mánáidgárddi rámma-plána sisdoalus ja bargguin, s. 23–24

Giellamovvttiidahttin

Giellamovvttiidahttimis galgá leat guovddáš sadji mánáidgárddi pedagogalaš barggus. Láhčit dili mánggabealat ja movvttiidahtti birrasii lea oassi mánáidgárddi servodatmandáhtas. fágasuorgi gulahallan, giella ja teaksta vuoruhuvvo sakka min mánáidgárddiin. Mánná ovdánahtta iežas giela(id) ovttasdoaimmadettiin eará olbmuiguin. Danne mánáidgárdebargiin lea dehálaš rolla giellamovvttiidahttimis.

Fága- ja kulturgaskkusteamis mánáidgárddis lea dehálaš rolla máná giellaovdáneamis. Viiddes vásáhusat máinnastemiiguin, jitnositlohkamiin, juoigamiin, lávlumiin ja hoahkamiiguin leat ávkin giellaovdáneapmái. Mánát ohppet stoahkama ja árgabeaidili ja ollesolbmo stivren doaimmaid bokte.

Giellamovvttiidahttin mearkkaša ahte máná ja ollesolbmo ovttasdoaimbimis lea kvalitehta. Mánáidgárdi lea vuosttažettiin njálmmálaš giela báiki, ja mánát ohppet áigá ahte mánát, bargit ja váhnemat geavahit gielaide iešguđet variánttaid. Mánáidgárdi galgá maiddá čuovvolit daid mánáid geat dárbbasit lasi giellamovvttiidahttima. Dát gáibida buori ovttasbarggu váhnemiiguin ja daid ásausaiguin main leat gealbu dán suorggis.

Maid – gielladoaimmat joavkkuin	Mo – metoda
Giellamovvttiidahttin: Bargit leat giellamodeallat mat fáallet giellabirrasa mas lea rikkes, girjás ja čielga giella. Mánát galgat oázžut mánggabealat ja positiivvalaš vásáhusaid go geavahit giela gulahallangaskaoapmin, jurddašanreaidun ja iežas jurdagiid ja dovdduid ovdanbuktimin. Buorre giellabiras mearkkaša maiddá ahte mánát besset vásihit fágasuorggi logu, saji ja hámí – ja matematihkalaš imaštallama. Mis leat buorit ságastallamat, mii stoahkat, mii lohkat, mii juoigat, mii lávlut, mii jearrat, mii biehttalat, mii giitit, mii dearvvahat, mii muitalat, mii miellagovahallat, mii filosoferet, mii argumenteret, mii čilget, mii dádjut, mii bargat riimmaiguin, hoahkamiiguin ja divttaiguin.	• Ságastallat fáttá ja fáddábarggu birra. • Geavat giela aktiivvalaččat rutiidnadiin; bidjat sániid iežas ja máná daguide go mánná ii ádde, geavat eará sániid, deattut oavilguoddi sániid, geavat rumašgiela. • Gažaldagat mat movvttiidahttet mánáid refleketet ja imaštallat • Plánejuvvon joavkodoaimmat ja stoahkanjoavkkut • Ritma gielas, stávvalat • Fokussáni, doahpagat, doabakoarttat ja eará konkretiserenmateriálat • Jitnositlohkan, bájuheapmi (girjjit), njálmmálaš muitaleapmi ja árbevirolaš muitalusat/máidnasat, dramatiseret máidnasat • Suokkardit čállingiela, oahpásmuvvat bustávaide ja bustávvejenaide, stoahkanlohkan/stoahkančállin • Bravostoagus ja iešguđet spealat • Digitála reaidut, programmeren, áppat • Iešguđet sámi gielat ja eará gielat, mánggagielatvuohsa • Giellastoahkan ja gielalaš doaimmat mat gullet hállan- ja jietnabuvttadeapmái, njálbmomotorihkkii ja guldandoaimmaide
Mánáidbottut Mánáidbottu ulbmil lea: Guoimmuhit, nannet joavkodovddu ja searvevuohsa, ovdánahttit giela, nannet mundovddu, hárjehallat konsentrašuvnna, gaskkustit máhtu, leat kulturguoddi, bokit beroštumi, geavahit fantasija ja ovdánahttit empáhtalaš áddejumi. Vai galggaš šaddat buorre searvevuohsa, de berrejit juohke beaivvi leat mánáidbottut juoga oktasáš fáttá birra.	<i>"Vai galggaš šaddat buorre searvevuohsa, de berrejit juohke beaivvi leat mánáidbottut juoga oktasáš fáttá birra." Mánáidgárddi fásta mánáidbottut leat mielde ovddideamen joavkodovddu dainna lágiin ahte buohkat joavkkus leat oktanaga mielde – mánát ja ollesolbmot – ja sii ovtas dahket juoga. Sáhtta leat lávlun, stoahkan, guldalit muitalusa, lohkat jitnosit dahje ságastallan eallima birra joavkkus."</i> Mánáidgárddi fásta mánáidbottut leat mielde ovddideamen joavkodovddu dainna lágiin ahte buohkat joavkkus leat oktanaga mielde – mánát ja ollesolbmot – ja sii ovtas dahket juoga. Sáhtta omd. leat lávlun, stoahkan, máinnasteapmi/jitnositlohkan dahje ságastallan. Mánáidbottus galgá oázžut bajilgova dan beaivvi doaimmain ja hábmet eavttuid vai mánát besset ovdánahttit iežaset harmonalaš ja hutkás mánnán, geat jáhkket

	alcceseaset, geain lea buorre sátneriggodat ja buorre doabaáddejupmi sihke sámegiela ja dárogiela.
Máidnasat/girjjit/filmmat/áppat: Váldoulbmil: Duddjot lohkanmovtta ja muitalanilu. Dát lea maiddáa okta dain deháleamos beliin lohkanálggain manjil. Jitnositlohkan ja máinnasteapmi	- Guovdilastit jitnositlohkama, go dat lea buorre giellamovttiidandoaibma (njuolgavásáhusat, čiekŋalis doahpagat, buorre sátneriggodat, dillesorjjasmeahtun giella jna.). - Oahpahit mánáid olu sániid, go dát lea buot deháleamos viidásit lohkanovdáneamis. - Hástalit mánáid ieža muitalit - Geardduheapmi lea dehálaš. - Mánáidgirjjálašvuohta addá mánáide giellavásáhusaid eará láhkai, dat addá nana vásáhusaid jitnositlohkamis, ja dat nanne mánáid sátneriggodaga.
Giella- ja stoahkanjoavkkut: Váldoulbmil: Oahppat aktiivvalaččat sámostit ollesolbmuiguin ja eará mánáiguin. Nannet ja viidásit ovdánahttit sámegiela.	- Geavahit giella aktiivvalaččat ovtasdoaimmadettiin earáiguin. Njálmmálaš giella lea guovddášis. - Jitnositlohkan, ságastallat ja imaštallat girjjiid birra maid mii leat lohkan, tevdnet dan maid mii leat gullan/lohkan - Njálmmálaš máinnasteapmi, máidnasat, cuvccat, riimmat ja hoahkamat - Árbevirolaš muitalanárbevierru - spealut, sánit/giellaspealut, sánit ja doahpagat - Fáddábarggut – gávccii jagiáiggit - Lávlut ja juoigat - Duodjedoaimmat - Joavkostoahkan bargiiguin - Máttkit - Bravo-stoagus
Matematihkka, logut, sadji ja hámit: Váldoulbmil: Mánát galget oahpásmuvvat logalaš ja matematihkalaš jurddašepmái iežaset árgabeaivvis	Mánát galget beassat bargat dáiguin fáttáiguin praktihkalaš bargguidd bokte: - Systematiseret, klassifiseret, earuhit, buohtastahttit, mihtidit ja gávnnaht - Čoavdit čuolmmaid ja ráhkadit vuogádagaid stoahkandoaimmain, jurddašit loguiguin, huksenstohkosat, logut, lohkan, spealut, birccut - Mánát galget oahpásmuvvat loguide ja matematihkalaš jurddašepmái iežaset árgabeaivvis

SáMos-raporta gievrass giellamodeallaid birra

Kárášjoga mánáidgárddit barget jo dainna mii boahká ovdan SáMos-raporttas, muhto vai ollásit sáhttet dahkat dan, de dárbbášit lassiresurssaid. Gievrass giellamodeallaid duohtandahkan ja bargu ideálaiguin raporttas eaktuda ahte sámi mánáidgárddiin lea lohkanmearri teorijavuoddu ja metodihka birra mii lea raportta vuoddu, ja nannejuvvon vuoddbargoveaga olles mánáidgárdebeaivvi. Norgga mánáidgárddiin ii leat olles bargoveahka barggus olles mánáidgárdebeaivvi, ja joavkojuohku mii dán raporttas lea, ii leat realisttalaš dál.

SáMOS Gievrass giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuonomanu, čuožžu earret eará:

Gievrass giellamodealla lea gažaldagas dalle go mánáidgárddi doaimmat leat organiserejuvvon ná:

- 1) ahte sámegiella diđolaččat geavahuvvo gulahallama ja oahppama gaskaoapmin, ii dušše objeaktan ráddjejuvvon bottuin
- 2) go sámegiella lea gulahallama ja oahppama reaidun, ja ulbmilin lea, ahte sámegiella sajáiduvvá gulahallangiellan maiddá mánáid gaskkas

Gievrass giellamodealla ollašuhttin eaktuda mánáidgárddiid bargiin gielladiđolaš áddejumi ja diđolaš doaibmavugiid. Gievrass giellamodealla oktan gáibádussan lea dat, ahte fáldat árvoštallojuvvo áiggis áigái, vai fuomášuvvo árrat jus fáldat ii doaimma nu go galggašii, omd. jus mánát eai sámás,

vaikko áddejit giela Árvvoštallama vuodul ferte doaimmaid organisatoralaš beliid ja diđolaš giellageavadiid ovdánahttit. Loga eanet SáMOS Gievrras giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuoŋománu, s. 5 **Diđolaš giellageavadat ja árvvoštallan leat dehálaš fáktorat giellamodeallain.**

Diđolaš giellageavadat mearkkašit ahte dihtomielalaččat bargojuvvo dainna ulbmiliin ahte

- 1) ceggejuvvo ovttagielat sámegielat biras mas rávisolbmot diđoštít iežaset giellageavaheami ja stivrejit mánáid giellageavaheami
- 2) mánát galget šaddat produktiivvalaččat sámegielagin, nappo sámástit aktiivvalaččat ja spontánalaččat.

Diđolašvuodá hárrái leat ee. čuovvovaš áššit deatalaččat:

- buot mánáid gielladuogáša vuhtiiváldin
- systemáhtalaš giellaválljen; gielalaš ulbmiliid hárrái bures plánejuvvon doaimmat
- gielalaš doarjaga fállan mánáide ja bargiide
- sámegiella oinnolažžan buot doaibmasajiin ee. galbbain, teavsttain, namahusain
- gielaid ja giellaválljejuumiid birra ságastallan.
- mánáid gielladáidu, giellageavaheami ja oahppanjoksoset fertejit árvvoštallojuvvot jeavddalaččat
- bargovugiid ferte heivehit, jus čájuhuvvo, ahte mánáidgárddi doaimmat eai ole ulbmiliidda, nappo mánáid produktiivvalaš sámegielatvuhtii.

Loga eanet SáMOS Gievrras giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuoŋománu, s. 6–7

SáMOS Gievrras giellamodeallat-raporta addá midjiide guokte áigeguovdilis modealla man mielde min mánáidgárddit sáhttet bargat:

- 1) **Nannenmodealla – aktiivvalaš giellamovttiidahttin sámegillii mánáide geain lea sámegiella ruovttugiellan**
- 2) **Oamastanmodealla – aktiivvalaš giellamovttiidahttin sámegillii mánáide geain ii leat sámegiella ruovttugiellan**

Nannenmodealla – heivehuvvon min mánáidgárddiide

Máná gielladuogáš	Gielaid sajádat	Servodatulbmil	Bistu	Giellageavadat	Gielalaš boadus
Sámegielat mánná (sámegiella okta ruovttugiellan)	Sámegiella giellan mánáidgárddis ja gulahallangiellan	Gievrras sámegielat	Ollislaš plána giela hárrái mánáidgárddis ja vuodđooahpahusas	Diđolaš giellageavadat ja giellageavaheami árvvoštallan	Produktiivvalaš sámegiela dáidu, njálmmálaš

Nannenmodealla ulbmil lea nannet giela mánáin, geain lea sámegiella ruovttugiellan.

Nannenmodeallas lea sámegiella gulahallangiella. Bargojavku hástala geavahit nannenmodealla buot guovlluin gos leat mánát geain lea sámegiella ruovttugiellan. Sii galget beassat ovdánahttit iežaset, bajásšaddat ja oahppat sámegillii. Sin sámegiel dáiddut ja geavaheami galgá doarjut ja nannet agi hárrái, vai sámegiella šaddá gievrras gulahallan-, oahppan- ja servodatgiellan.

Loga eanet SáMOS Gievrras giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuoŋománu, s. 8–9

Oamastanmodealla – heivehuvvon min mánáidgárddiide

Máná gielladuogáš	Gielaid sajádat	Servodatulbmil	Bistu	Giellageavadat	Gielalaš boadus
Dároggiella dahje eará/eanet ruovttugiellan	Sámegiella giellan mánáidgárddis ja gulahallangiellan	Gievrras sámegielat	Ollislaš plána giela hárrái mánáidgárddis	Diđolaš giellageavadat ja giellageavaheami árvvoštallan	Produktiivvalaš sámegiela dáidu, njálmmálaš

Sámegielas leat doahpagat giellalávgun ja giellalávgunmodealla geavahuvvon muhtun muddui dán bargovuohkái. Ođđa namahus deattuha ahte giellafálaldagas lea konkrehta ulbmil – mánná galgá oamastit sámegiela. Dasa gáibiduvvojit hui diđolaš giellageavadat ja man joksama ferte árvvoštallat jeavddalaččat. Modealla vuodđojurdda lea, ahte riikkagielat mánná galgá šaddat produktiivvalaččat sámegielagin, ja dat ollašuvvá buoremusat nu, ahte máná giella mánáidgárddis lea sámegiella.

Mánát, geat eai ollenge dahje doarvái beasa oččodit sámegiela ruovttus, sáhttet oččodit sámegiela mánáidgárddis. Dasto máná oazžu sámegiel skuvlafálaldaga.

Loga eanet SáMOS Gievrass giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuonjomanu, s. 9

Gielladási	Mo – metoda
Bargiid rolla	Bargit sámástit dihtomielalaččat mánáiguin ja geavahit sámegiel sániid, doahpagiid ja cealkagiid vai máná sátneriggodaga nannejuvvo. Mánáidgárddi dábbálašpedagogalaš fálaldat áimmahuššá giellaovdáneami. Bargit galget - dohkkehit ja vástidit mánáid iešguđet verbála ja verbálahis ovdanbuktimiidda ja doarjut sin giellaovdáneami - movttiidahttit mánáid verbála ja verbálahis gulahallama ja láhčit dili nu, ahte buot mánát šaddet mielde ovtasdoaimmamii ja ságastallamiidda - fuolahit ahte buot mánát ožžot mánggabealat ja positiivvalaš vásáhusaid geavahit giela gulahallangaskaoapmin, jurddašeamii reaidun ja iežas jurdagiid ja dovduid ovdanbuktimin - leat dihtomielalaččat iežaset rollaid ektui gielalaš ovdagovvan ja guldalit buot mánáid - čuovvut mánáid gulahallama ja giela ja fuobmát ja doarjut mánáid geain leat iešguđetlágan gulahallanváltut, geat leat unnán aktiivvalaččat gielalaččat, dahje geain lea maŋnonan giella - váikkuiht dasa ahte gielalaš girjávuotta šaddá riggodahkan olles mánnájovkui, doarjut mánggagielat mánáid geavahit iežaset eatnigiela ja seammás aktiivvalaččat ovddidit ja ovdánahttit mánáid dáro-/sámegiel gelbbolašvuoda. Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 23–24
Buot mánát Sámegielat mánát sámástit beaivválaččat:	Dábbálašpedagogalaš mánáidgárdefálaldat – giellabargu - Mánáidgárdi galgá ovddidit gulahallama ja giela - Dihtomielalaš giellageavadat - Giellamovttiidahttin - Gielladoaimmat joavkkui - Mánáidbottut - Fáddabarggut - Bargu čieža fágasurggiin - Sosiála gelbbolašvuotta - Stoahkan
Guovttegielat mánát geat hálldašit sihke sámegiela ja dárogiela:	- Searvan mánáidgárddi dábbálašpedagogalaš fálaldahkii - Lassin – giellamovttiidahttin joavkkus gitta guktii vahkus - gielalaš doarjaga fállan mánáide - mánáid gielladáidu, giellageavahepmi ja oahppanjoksosat fertetit árvvoštallojuvvot jámma – ja gielladoaimmaid plánaid galgá muddet/heivehit Loga eanet SáMOS Gievrass giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuonjomanu, s. 9
Dárogielat ja minoritehtagielat mánát:	- Searvan mánáidgárddi dábbálašpedagogalaš fálaldahkii - Lassin – giellamovttiidahttin joavkkus gitta golbmii vahkus - gielalaš doarjaga fállan mánáide - mánáid gielladáidu, giellageavahepmi ja oahppanjoksosat fertetit árvvoštallojuvvot jámma – ja gielladoaimmaid plánaid galgá muddet/heivehit Loga eanet SáMOS Gievrass giellamodeallat-raporttas, Sámediggi 2022 cuonjomanu, s. 9

Eallinhálddašepmi ja dearvvašvuotta, iešheanalašvuotta ja mánáid mielváikkuhepmi

Eallinhálddašepmi ja dearvvašvuotta

- Mánáidgárddis galgá leat dearvvašvuodaovddideaddji ja eastadeaddji doaimma ja galgá leat mielde dássemin sosiála erohusaid.

- Mánáid fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuohta galgá ovddiduvvot mánáidgárddis
- Mánát galget beassat jaskkodit ja vuoiŋnastit mánáidgárdebeaivvis.
- Mánáidgárdi galgá leat beaivválaš fysalaš aktivitehtaid arena ja ovddidit mánáid lihkananilu ja motorihkalaš ovdáneami.

Beaivválaš ja lagaš oktavuođa bokte mánáiguin lea mánáidgárddis dehálaš sajádat sáhttit áicat ja oažžut dieđuid mánáid fuolahus- ja eallindilálašvuođas. Bargiin galgá leat dihtomielalaš jurdda dasa ahte mánát sáhttet gillát fuolahusváilli, veahkaválddi ja seksuálalaš illastemiid, ja diehtit mo dan sáhtta eastadit ja fuomášit. Bargit galget dovdat dieđihangeatnegasvuođa mánáidsuodjalussii, gč. mánáidgárdelága § 46.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 11

Iešheanalašvuohta

Árbevirolaččat mánáid bajásgeassit šaddat iešheanalažžan lea leamaš dehálaš sámi mánáidbajásgeassimis. Mánáid movttiidahttit ja doarjut hálldašit iešguđet bargguid ja hástalusaid ieža – ja láhčit dili nu ahte mánát galget šaddat iešheanalaš olmmožin lea dehálaš árvu sámi mánáidbajásgeassimis. Iešheanalašvuođaovdánahttima modealla lea sámi konteavsttas ráhkaduvvon pedagogalaš ovdánahttinbarggu oktavuođas ovtta dain mánáidgárddiin gos mii leat váldán ovdan muhtun guovddášdoahpagiid maiguin ferte bargat vai mánát galget šaddat iešheanalažžan.

Sámi mánáid mánnávuohta=> Samiske barns barndom 2023=> GMG ovdánahttinprošeakta 2023–24

Mánáid mielváikkuheapmi

Mánáidgárdi galgá fuolahit mánáid rievtti mielváikkuheapmái go láhčtet dili nu ja movttiidahttet mánáid ovdanbuktet iežaset oaiviliid mánáidgárddi beaivválaš doaimma birra, gč. mánáidgárdelága § 1 ja § 3, Vuodđolága § 104 ja ON mánáidkonvenšuvnna art. 12 nr. 1.

Mánát galget beassat jámma:

- aktiivvalaččat searvat mánáidgárddi doaimma plánemii ja árvvoštallamii.
- vásihit ahte leat beassan váikkuhan dasa mii mánáidgárddis dáhphuvvá.

Mánáidgárddi galgá leat dihtomielalaš dasa ahte mánáid iešguđet ovdanbuktinvuogit ja láhčit mielváikkuheapmái dakkár vugiiguin mat leat heivehuvvon mánáid ahká, vásáhusaide, individuála eavttuide ja dárbbuide.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 27

Váhnenovttasbargu

Mánáidgárddi galgá ovttas ja ovttasráđiid ruovttuin fuolahit mánáid fuolahus- ja stoahkandárbbu, ja ovddidit oahppama ja oahppohábmema mánggabealat ovdáneami vuodđun.

(Mánáidgárdelága § 1)

Ruovttu ja mánáidgárddi buorre ovttasbarggu vuodđu lea lotnolas dohkkeheapmi, rabasvuohta ja luohttámuš. Váhnemiin ja mánáidgárddis lea oktasaš ovddasvástádus mánáid loaktimii ja ovdáneapmái, mas mánnái buoremus lea guovddášis. Váhnemat galget dovdat mánáidgárddi buorre ja oadjebas sadiin mánnái. Váhnemiin ja bargiin lea oktasaš ovddasvástádus muitalit nubbi nubái áššiid birra mat leat dehálaččat mánnái.

Mánáidgárddi bargit galget:

- addit váhnemiidda vejolašvuođa mielváikkuhit mánáidgárddi doibmii omd. vánnenčoahkkimiid, váhnenságastallamiid, vánnenráđđečoahkkimiid ja ovttasbargolávdegotti (formálalaš oktavuoha) bokte
- láhčit dili nu ahte váhnemat guldaluvvojit, ahte sin oaivilat ja árvalusat váldojit duođas
- láhčit dili buori lotnolas diehtjuohkimii gaskal ruovttu ja mánáidgárddi.

Lea dehálaš ahte buohkat dovdet mielovddasvástádusa, ja ahte ovttasbarggus vuhtto bealálaččaid lotnolas dohkkeheapmi. Dieđut máná ja ruovttudili birra eai addojuvvo gosage váhnemiid miehtama haga. Bargiin lea jávohisvuodageasku.

Vánnen(ráđđe)čoahkkimat

Vánnen(ráđđe)čoahkkin lágiduvvo guktii jagis. Vánnenčoahkkimiin leat dieđut, áigeguovdilis fáttát, logaldallamat ja/dahje joavkobarggut.

Ovttasbargolávdegoddi

Ovttasbargolávdegoddi válljejuvvo juohke čavčča vánnenráđđečoahkkimis, ja das leat vánnen- ja bargiidáirasat ja jodiheaddji. Ovttasbargolávdegotti galgá leat ráđđeaddi, oktavuodáhábmejeaddji ja ovttastahtti orgána. Ovttasbargolávdegoddi galgá oažžut áššiid mat leat dehálaččat mánáidgárddi sisdollui ja doibmii, ja gulaskuddamii váhnemiiguin. Ovttasbargolávdegoddi galgá mearridit mánáidgárddi jahkeplána. Eará dehálaš áššit leat ovdamearkka dihtii bušeahtta- dahje doaibmarievdadusárvalusat.

Váhnenságastallamat

Váhnenságastallamat leat dehálaš oassi ruovttu ja mánáidgárddi ovttasbarggus.

Váhnenságastallamat čađahuvvojit guktii jagis juohke máná nammii juohke mánáidgárdejagi, muhto váhnemat ja mánáidgárddi sáhttet bivdit ságastallamiid dárbbu mielde bissovaš ságastallamiid lassin. Váhnenságastallamiin lea fáddá máná loaktin, ovdáneapmi ja mánáidgárdeárgabeaivi.

Hárjáneapmi – oahpásmuvvat mánáidgárdái

Ođđa mánáidgárdejahki álgá 33. vahkus. Muhtun mánát ja bearrašat leat áibbas ođđasat mánáidgárddis, earát ges álget ođđa ossodahkii ja sirdin dahkko siskkáldasat. Mánáidgárddi galgá ovttas váhnemiiguin láhčit dili nu, ahte mánná oažžu oadjebas ja buori álgima mánáidgárddis. Mánáidgárddi galgá heivehit rutiinnaid ja organiseret áiggi ja lanja nu, ahte mánná oažžu áiggi

oahpásmuvvat ja duddjot ja čatnat gaskavuodaid bargiide ja eará mánáide. Go mánná álgá mánáidgárdái, de bargit galget doalahit lagaš čuovvoleami, vai máná dovda gullevašvuoda ja oadjebasvuoda stoahkat, suokkardit ja oahppat. Bargoaddit addet 3 beaivvi bálkkáin hárrjehit máná mánáidgárdái. Muhtun mánát dárbbasit guhkit hárrjánánáiggi, omd. maiddái oanehat beivviid.

Sirdin siskkáldasat mánáidgárddis

Sirdimat dáhpáhuvvat maiddái siskkáldasat mánáidgárddis. Bargit galget bearráigeahččat ahte mánát ja váhnemat ožžot áiggi ja saji oahpásmuvvat mánáide ja bargiide go lonuhit mánnájoavkkku. Bargiin lea válodoovddasvástádus dasa ahte mánná galgá bures oahpásmuvvat ođđa ossodahkii ovdal go álgá dohko, ja eanaš mánát eai dárbbas dalle váhnema leat mielde hárrjaneamis dain sirdimiin.

Sirdin mánáidgárddis skuvlii

Mánáidgárdi galgá ovtas váhnemiiguin ja skuvllain láhčit dili nu, ahte mánát ožžot oadjebas ja buori sirdima mánáidgárddis skuvlii. Mánáidgárdi ja skuvla berrejit ovtasbarggu vuolggasadjin lonohallat máhtu ja dieđuid mánáidgárddi boarráseamos mánáid fáldadaga, sin sirdima ja skuvlii álgima birra. Mánáidgárdi ferte jearrat váhnemiin lobi juogadit dieđuid ovtaskasmánáid birra skuvllain, dát dáhpáhuvvá manimus jagi ovdal go mánná heaitá mánáidgárddis.

Mánáidgárddit ovtasbarget doaimmain mat gusket sirdimiidda go plánejit iešguđet oktasašdoaimmaid manimus mánáidgárdejagi, vai mánát besset oahpásmuvvat singuin geaiguin galget álgit vuosttaš luohkkái, ja vai ovtaskasmáná oadju skuvlaárgabeaivái. Mánáidgárddi manimuš jagi mánát vulget mielde SAÁO riddomátkái geassemánus ovdal skuvlaálgima. Váhnemiidda/fuolaheddjiide geain leat mánáin geain leat erenoamáš dárbbut dahje hástalusat, ásaheavvo ovtasbargu sirdima hárrái buori áiggi ovdal skuvlaálgima, vej. maiddái ovtas eará veahkkeásahusaiguin.

Skuvlii ráhkkanahtti doaimmat

Stoahkama ja doaimmaid bokte galget 5-jahkásaččat háhkat máhtu ja vásáhusaid ovdal skuvlaálgima.

Giella ja gulahallan:	Logut, sadji ja hámit:	Sosiála gelbbolašvuhta, iešheanalašvuhta ja motorihkka:
- Hállat čielgasit, geavahit olles cealkagiid - Riibmasánit ja hoahkammat - Čállit iežas nama - Diehtit guđe guvlui galgá lohkat - Guldalit jitnositlohkama - Bájuhit - Tevdnet ieš ja ivdnet - Oahpásmuvvat bustávaide, bustávavajenaide - Logolohkan - Preposišuvnnat/posišuvnnat - Synonymat ja antonymat - Ovtastuvvon sánit - Doaškut stávváliid namas	- Dovdat loguid gaskal 1 ja 10 - Lohkat 1:s 10 rádjai - Hivvodatdoaba gitta 10 rádjai - Dovdat doahpágiid nugo golmmačiegat, gierdu, geailu, unni, stuoris, guhkki, oanehaš, assái, asehaš, buoidi, guoirras, ovddabealde, manjabealde, bajabealde, vuolábealde, gurut, olgeš - Searvat breahhtaspellui ja lottoi - Seammaláganvuodát – Erohusat - Joavkojuohkimat ja čuoldimat - Minstarat ja ravddat - Konstruksuvdna, máhttit ráhkadit juoga - Máhttit ivnniid	- Vuordit vuoru - Leat iešheanalaš: - Áimmahuššat iežas biktasiid ja dávviriid - Doallat ortnega iežas biergasiin - Gárvodit, nuoladit ja molssodit iešheanalaččat - Hivssehastit iešheanalaččat - Váldit vuostá dieđuid, mángga lađđasis - Váldit vuhtii earáid, beroštit ja leat veahkkái - Bidjat sániid iežas dárbbuide ja vásáhusaide - Searvat njuolggadusstohkosiidda - Fiinnamotorihkka – ovdamearkka dihtii: čuohppat skieraiguin, bliántadoallama álgu, máhttit johtinlohkain ja boaluiguin, bearralastit - Hálddašit groavamotorihkalaš lihastagaid nugo: čingkut, dássádallat, dustet spáppa, jorrat, guhpirdit
Čállingiella ovdal skuvlaálgima		

Mánáid čállingiellaovdáneapmi álgá árra mánáidgárdeagis. Go mánát leat mielde jitnositlohkamis dahje suokkardit čállosiid ovttas earáiguin (ovdamearkka dihtii logolohket sámi šilttaid buvdas dahje geaidnošilttaid), de ohppet dađistaga čállingiela. Mánáidgárde galgá bargat ráhkkanahkti lohkan- ja čállinoahpahusain mainna skuvla galgá joatkit. Čállingiellaovdáneamis mánáidgárddis galgá stoahkat gielain, bargat giellajienaguin, doaškut stávvaliid namain, «čállit» ja «lohkat» iežas dásis – ja dađistaga háhkat eanet gálggaid go dovdet movtta dasa. Giellakárten ja giellamovttiidahttin leat dárbbaslaš oasit go árrat ángiruššá lohkan- ja čállinoahppanproseassain mánáidgárde dásis – ja muitit heivehit árra čállingiellaovdáneami dasa ahte sámi bustávát eai leat nu oidnosis servodagas; mii fertet veahkehit mánáid fuomášit daid.

Árra ángiruššan – mánát geat dárbbasit liigedoarjaga

Árra ángiruššan mearkkaša buorre pedagogalaš fálaldat árra smávvamánáagis mas guovdilastá mánái buoremusa. Mánáidgárddit barget ovttas váhnemiiguin eastadan dihtii hástalusaid mat gusket máná ovdáneapmái ja álggahit doaibmabijuid seammás go hástalusat fuomášuvvojit. Doaibmabijut sáhttet leat láhčimat dábálaš fálaldagas ja/dahje álggahit erenoamáš doaibmabijuid.

Áicamat ja kártemat

Mánáidgárde geavaha iešguđet kártenreaidduid ja mánáidságastallamiid čuovvolit iešguđet beliid máná ovdáneamis nugo 'Alle med' ja TRAS (árra giellaregistreren). Mánáidságastallamat dáhpáhuvet gaskal bargiid ja mánáid ja mánájoavkkuid olles mánáidgárdebeaivvi. Muhtumin mis leat plánejuvvon mánáidságastallamat gos bargit geavahit iešguđet reaidduid ja bagadusaid – ja dát ságastallamat čađahuvojit ovttasráđiid fuolaheddjiiguin. Mánáidgárde soaitá omd. háliidit ahte buot mánát dihto mánájoavkkus galget searvat mánáidságastallamii gávnahan dihtii eanet loaktima ja mánáid mielváikkuheami birra. Leat maiddá gáibádusat mánáidperspektiivii ja mánáidságastallamiidda jus máná lea dieđihuvvon PPB:i.

Dábálašpedagogalaš fálaldaga láhčin mánáide geat dárbbasit liigedoarjaga

Mánáidgárde galgá heivehit dábálašpedagogalaš fálaldaga máná dárbbuid ja eavttuid mielde, maiddá dalle go muhtun mánát dárbbasit liigedoarjaga oanehat dahje guhkit áigodagain. Mánáidgárde galgá:

- bearráigeahččat ahte mánát geat dárbbasit liigedoarjaga, árrat ožžot sosiála, pedagogalaš ja/dahje fysalaš láhčima masa lea dárbu vai mánái sáhtta fáttat fáttastuhtet ja ovttaárvosaš fálaldaga
- dađistaga árvvoštallojuvvo ja muddejuvvo máná dárbbu ja ovdáneami mielde
- láhčit sosiála searvamii, vai buohkat fáttastuvvojit
- gaskkustit mánáidgárde sisdoalu dan láhkai ahte iešguđet mánát sáhttet searvat iežaset dárbbuid ja eavttuid mielde
- dárbbu mielde bargat erenoamáš ulbmillaččat ja systemáhtalaččat – oanehat ja guhkit áigge – fáttastit máná ulbmillaš searvevuhtii
- dábálašpedagogalaš plána mánáid várás geat dárbbasit láhčima muhtun áigodaga
- muitat váhnemiidda rievtti birra gáibidit áššedovdi árvvoštallama mánáidgárde pedagogalaš raportta vuodul jus máná lea dárbu erenoamášpedagogalaš veahkkái
- bearráigeahččat ahte mánát geat ožžot erenoamášpedagogalaš veahki, fáttastuvvojit mánájoavkui ja dábálašpedagogalaš fálaldahkii

Loga eanet Mánáidgárde rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 40

Eará ovttasbargoguoimmit

Mánáidgárddit gulahallet ja ovttasbarget iešguđet bálvalusaiguin, nugo PPB:in – Pedagogalaš Psykologalaš Bálvalus, BUP:in – Mánáid- ja nuoraidpsykiatriijain, SÁNAG:in – Sámi našunála gealboguovddáš, mánáidsuodjalusain ja dearvvašvuodastašuvnnain. Eará ovttasbargobálvalusat leat Kárášjoga skuvla, Sámediggi, girjerádjosat, giellaguovddáš, Sámi allaskuvla, allaskuvllat/universitehtat ja joatkkaskuvllat.

Eará kultuvrraid bearrašat

Minoritehtagielat mánát leat joavku mii dárbbas doarjaga, go sii fertet oahppat ođđa doahpagiid iežaset eatnigillii ja sámegillii. Mánát geain lea minoritehtaduogáš, galget oahppat iežaset kultuvrra birra ja seammás fáttastuvvot sámi kultuvrii ja addit gulleašvuoda min márkani. Kultuvrra sáhtta

gaskkustit musihka, sániid/doahpagiid dahje lávlunstohkosa, govvagirjjiid, kárttaid, leavggaid, biepmuid, allabasiid, mearkabeivviid jna. bokte. Gáibiduvvo buorre váhnenovttasbargu go deaivvada bearrašiiguin maiguin mis muhtumin ii leat oktasaš giella, ja muhtumin lea dárbu dulkii.

Fátmmasteapmi

Fátmmasteaddji oahppanbirrasis lea buohkain lunddolaš sadji fágalaš ja sosiála searvevuodas. Fátmmasteamis lea sáhka heivehit oahppanbirrasa girjáivuhtii ja addit buohkaide duohta vejolašvuoda searvat fágalaš ja sosiála searvevuhtii. Fátmmasteaddji oahppanbiras atná árvvus girjáivuoda. Fátmmasteami sáhttá čilget searvevuhta, searvamin, mielváikkuheapmin ja oahppanjovssusin. Searvevuhta mánáidgárddis lea gullevašvuhta ja beassat searvat sosiála searvevuhtii ovttahkásaččaiguin mánáidgárddis. Mielváikkuheapmi mearkkaša vejolašvuhta gulduvvo ja váikkuhit iežas dillái. Oahppanjovssus lea sorjavaš das ahte buohkaide addojuvvo vejolašvuhta fágalaš ja sosiála oahppamii ja ovdáneapmái.

Fátmmasteapmi lea láhčit dili:

- Fysalaččat beassat searvat joavkku searvevuhtii
- Searvat oahppandoaimmaide
- Vejolašvuhtii beassat váikkuhit searvevuhtii
- Searvat sosiála searvevuhtii
- Vejolašvuhtii dadjat iežas oaivila iežas oahppama birra
- Sosiála ja fágalaš oahppanjovssus buohkaide

Mánáidgárddi beaiveritma

Mánáidgárdebeaivvis leat rutiinnat, plánejuvvon doaimmat ja friddjat doaimmat.

Dii. 07.45	• Mánáidgárddi rahpasa, váldit vuostá mánáid	• Friddjastoahkan
Dii. 08.00–09.30	• Iditbiebmu	• Friddjastoahkan / doaimmat beavdeguoras
Dii. 09.30–11.00	• Mánáidboddut, fáddábargu, giellajoavkkut – gievrras giellamodeallat	• Gárvodeapmi – olgostoahkan
Dii. 11–12.30	• Lunša (áigi rievddada ossodagaid ja agi mielde)	• Vuoiŋgastit / unnimusat ođđet
Dii. 13.00–15.00	• Vuoiŋgastit / unnimusat ođđet • Doaimmat/fáddábarggut ossodagain	• Friddjastoahkan ja lágiduvvon stoagus • Gárvodeapmi – olgostoahkan
Dii. 14.00–15.00	• Gaskabiebmu: šattut/garraláibi	
Dii. 15.00–16.15	• Friddjastoahkan/olgoastoahkan	
Dii. 16.15	• Mánáidgárddi giddana	

Rutiidnadilálašvuodas

	•Borran •Sánit ja doahpagat •Iešheanalašvuohta – válljet maid áigu borrat, ieš borrat •Máistit iešguđet biepmuid, fállat dearvvašlaš ja albmás biepmu •Ávvudeamit ja čalmmustahttimat
	•Oadđin ja vuoigŋasteapmi •Sánit ja doahpagat •Ollesolmmoš duddjo oadjebasvuođa ja luohtámuša doarjaga, lagašvuođa ja jedđema bokte •Mánáidgárddi sisdoalu ja bargguid rámmaplána s. 11 heter det: «Mánát galget beassat ráfot ja vuoigŋastit mánáidgárdebeaivvi áigge.»
	•Nuoladeapmi ja gárvodeapmi – biktasat •Sánit ja doahpagat •Iešheanalašvuohta – veahkehit gárvodit, hárhjhallat ja ieš máhttit •Nuoladit ja gárvodit, gárvodit dálkki mielde •Mu biktasat, mu sadji feaskáris

Rutiidnadilálašvuođat

	Molssodeapmi, lihparmolsun ja pohtu hárhjhallat geavahit •Sánit ja doahpagat •Mu rumaš •Iešheanalašvuohta – hárhjhallat geavahit pohtu ja gárvodit ja nuoladit, ieš máhttit •Nuoladit ja gárvodit, mu biktasat, mu sadji feaskáris
	Bassan ja hygiená •Sánit ja doahpagat •Mu rumaš •Iešheanalašvuohta – máhttit ieš •Bassat gieđaid ovdal ja manjá borrama, go boahtá sisa

Rámmaplána čieža fágasuorggi

Min mánáidgárddiin galget sámi kulturmihtilmasvuođat leat rukses árpun pedagogalaš barggus. Danne galgá stuorra oassi doaimmain ja fáddábargguin váldit vuolggasaji sámi gielas, kultuvrras ja árbevieruin, bajásgeassimis ja oahppamis, árvuun, eallinvuogis ja birrasis. Ráhkaduvvojit vahkko- ja mánnooplánat jahkeplána ja rámmaplána vuodul, ja plánat leat heivehuvvon mánáid ahkái ja ovdánandássaí vai sihkarastá progreshuvnna. Rámmaplána čieža fágasuorggi galget leat mielde fáddábargguid plánemis.

1. Giella ja gulahallan ja teaksta
2. Rumaš, lihadeapmi, biepmu ja dearvvašvuohta
3. Dáidda, kultuvra ja hutkáivuohta
4. Luondu, biras ja teknologijja
5. Logut, sadji ja hámit
6. Etihkka, osku ja filosofijja
7. Lagasbiras ja servodat

Sámi mánáidgárddiin galgá jahkeplána ráhkaduvvot sámi jagiáiggikaleandara vuodul. Jahkeplána galgá čájehit mo mánáidgárddi laktá pedagogalaš barggu olles jahkái ja luonddu rievdamiidda.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 37

Mánáidgárdelága § 10:s čuožžu ahte «mánáidgárdefálaldaga vuoddu sámi mánáide sámi guovlluin galgá leat sámi giella ja kultuvra».

Progrešuvdna

Progrešuvdna mánáidgárddis mearkkaša ahte buot mánát galget beassat ovdánahttit iežaset, oahppat ja vásihit ovdáneami. Bargit galget viiddidit ja viidasit hukset mánáid beroštumiid ja addit mánáide mánggabealat vásáhusaid. Mánáidgárdi galgá láhčit progreshuvdnii pedagogalaš sisdoalu válljemiid, bargovugiid, stohkosiid, materiálaid ja fysalaš birra hábmema bokte. Mánát galget oažžut hástalusaid mat leat heivehuvvon sin vásáhusaide, beroštumiide, máhttui ja gálggaide.

Bargit galget

- fuomášit, čuovvolit ja viiddidit dan mas mánát jo beroštit
- buot mánáide plánat progreshuvnna ja láhčit dili dasa mánáidgárddi sisdoalus
- váikkuhit dasa ahte mánát vásihit máhttestuvvama ja seammás besset rahčat veahá
- láhčit dili čiekŋudeapmái, dovdámii ja geardduheapmái mánáidgárddi sisdoalus ja bargovugiin
- introduseret ođđa perspektiivvaid ja láhčit dili ođđa vásáhusaide
- fuolahit progreshuvnna materiálaid dihtomielalaš geavaheami bokte

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 44

8 jagiáiggi – fáddábarggut

Čakčageassu (borgemánus čakčamánnui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Oahpásmuvvat – hárrjaneapmi	Bargit galget

Ođđa mánáide ja sin bearrašiidda: Oahpásmuvvat mánáidgárdái ja mánáidgárdi rutiinnaide. Oadjudit mánáid.	• heivehit rutiinnaid ja organiseret áiggi ja saji • addit mánnái áiggi oahpásmuvvat, ásahit gaskavuodaid ja čatnat iežas bargiide ja eará mánáide • fuolahit lagaš čuovvoleami, vai mánná beassá dovdat gullevašvuoda ja oadjebasvuoda stoahkat, suokkardit ja oahppat • ságastallat váhnemiiguin Mánáide geat leat jo mánáidgárdis, mii guovdilastit: • gaskavuodaid ja ustitvuoda • hárjehallat muitit rutiinnaid ja njuolggadusaid • mu sadji • árra ángiruššamii eastadit givssideami Ráhkanahhtit stuorramánáid ossodagaid ođđa mánáide ja geat sii leat
Luondu Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	• Mii dáhpáhuuvá luondus? • Ivnnit, hájat, mo lea dálki, maid divrriid, elliid ja lottiid mii oaidnit go leat olgun • Mátkkit lagašbirrasis – oahpásmuvvat guvlui mánáidgárdi birra • Murjen – maid murjiid gávdnat, mo máistojit, maid dain sáhtá ráhkadit? • Čuovvut mielde joga jagiáiggiid čađa
Boazu ja boazodoallu Oahpahit mánáide bohccuid ja boazodoalu, kultuvrra, árbevieruid ja árvvuid birra	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Mánát galget beassat vásihit njuovvama: mo njuovvat, rihttet ja rádjat bierggu (5–6) • Mánát galget beassat vásihit gárddástallama (4–6 jagi) • Niesteboazu/bohccobiergu – rihtten, lađasteapmi, sálten, biergguid henget goikat, suovastuhtit bierggu, borrat bierggu – mo máisto? • Duljiid+++ ostet, neaskit, spiilet jna. • Jearrat haddefálaldagaid fállin
Lávvu	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Oahpásmuvvat lávvui: mo dan geavaha, njuolggadusat lávus, boradit lávus • 1–3 jagi – Oahppanbirasprošeavttas fáttmasteami birra – 'Ustitvuodabusse' rievdaduvvo ustitvuodálávvun masa mii ráhkadit lávu dahje mas mis lea unna lávoš ja govat buot ustibiin mánnájoavkkus, ja mánát sáhttet bargat doaimmaid iežaset ustibiiguin min ustitvuodálávuš.
Johkafanas	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Johkafanaskultuvra • Johkafanas mátki • Jearrat haddefálaldagaid fállin • 3–6 jagi – Oahppanbirasprošeavttas fáttmasteami birra – 'Ustitvuodabusse' rievdaduvvo ustitvuoda-johkafanasin masa mii ráhkadit johkafatnasa, ja mas mis leat govat olles mánnájoavkkus, ja mánát váldit iežaset ustibiid mielde doaimmaide min ustitvuoda-johkafatnasis.
Ealga ja ealgabivdu Oahpahit mánáid ealga ja ealgabivddu ja ealgabivddu árvvu birra (4–5 jagi)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Searvat osiide doaimmain mat gusket ealgabivdui Biergu+++ Jearrat haddefálaldagaid

ČAKČA (golggotmánus skábmamánui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Luondu Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide • Ivnnit, hájat, mo lea dálki, maid elliid ja lottiid mii oaidnit go leat olgun • Skábma – čuovga ja seavdnjadas

	• Čuovvut mielde joga jagiáiggiid čađa – jiekŋa ja muohta • Olgodoaimmat muohttagiin/jienain, johtit jiena/muohttaga alde
Giellavahkku Čalmmustahttit sámi giellavahku 43. vahkus	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Mii čalmmustahttit giellavahku sierra doaimmaid bokte ja searvat lágidemiide mat leat min márkaniš. Giella ja kulturdoaimmat mánáidgárddis ja servodagas birra.
Johtolat ja šleđggon Oahpahit mánáide mo galget dorrvolaččat johtit johtolagas (4–6 jagi) Oahpahit mánáide man dehálaš lea geavahit šleđggon (3–6 jagi)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat, šleđggonádajadeapmi/bivdu, mátkkit lagašberrasis, oahpásmuvvat johtolatšilttaide, duodjedoaimmat Politiiagalledeapmi
Vuosttašveahkki ja buollinsuodjalus Oahpahit mánáide mii vuosttašveahkki lea ja man dehálaš dat lea (3–6 jagi) Oahpahit mánáide buollinsuodjalusa birra ja maid dahkat go buollinalárbma njurgu (3–6 jagi)	Mánáidbottut, galledit buollinstasuovna / bovdet čáskadanbiilla boahit, geahččat čuovgagovaid buollinsuodjalusa birra, buollinhárjehallan, oahppat heahtenummariid
Mu iežan rumaš Oahpahit mánáide iežaset rupmaša birra ja rájáid bidjama birra (iežas, earáid) Mánát galget šaddat oadjebasat iežaset rupmašii, oažžut positiivlaš áddejumi alddiset ja oahpásmuvvat iežaset dovdduide, ja maiddá duostat bidjat rájáid iežaset rupmašii ja dohkkehit earáid rájáid. Mánát galget maiddá ovdánahttit rumaškontrolla groava- ja fiinnamotorihkas. Vásihit somás olgodoaimmaid iešguđet jagiáiggiin	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat, Mu gorut-girji Mánáid gálggat galget ovdánahttojuvvot, áddejupmi ja máhttu dáid fáttáid birra: • Mu rumaš • Mánggabelat lihadeamit ja rumaškontrolla sihke olgun ja siste. • Bátnedearvvašvuohta • Dearvvašvuođadivššár galleda mánáidgárddi • Mánát galget beassat oahppat ja ovdánahttit motorihkalaš vuodđogálggaid vásáhusaid, rumaškontrolla, fysalaš iešvuođaid, dábiid ja áddejumi bokte das mo váldit vára dearvvašvuođas ja eallinkvalitehtas.
Mu dovddut Mii olbmot dárbbasit sániid ja doahpagiid mitalit maid mii dovdat – ja vai áddehallo ja oidnojuvvot danin mo mii leat • Dovdduid galgá dovdat. Dovddut leat eanet go dušše movttet ja suhttan • Dovddut eai leat váralaččat • Dovdduid galgá dovdat.	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Mánát galget oahppat dovdduid ja iešguđet doahpagiid dovdduid birra.
Fáddá ja ulbmil: Luondu Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Mo/Metoda: Ivnnit, hájat, mo lea dálki, maid elliid ja lottiid mii oaidnit go leat olgun • Ritni, bihci ja muohta • Čierastit ja čuoigat – johtit muohttaga alde • Čuovvut mielde joga jagiáiggiid čađa – goas ihtet vuosttaš skohterluottat joga ala? • Luottat luondus

Máilmmiávus Oahpásmahttit mánáid sámi nástealbmái, mánnui ja guovssahasaid	Mánáidbottut, násteprojektor, málen- ja tevdnendoaimmat, mitalusat sámi nástealmmi birra
Duodji Duodjebasáhusat	Movttiidahttit mánáid ráhkadit juoga iešguđet materiálaiguin Movttiidahttit mánáid ráhkadit iešguđet buktagiid, geavahit iešguđet metodaid, ostet/neaskit
Adveanta Oahpahit mánáide mii adveanta/vuordináigi lea, ja mat árbevierut mis leat adveantaáigge	Mánáidbottut, adveantakalendar, láibut, čijahit, ráhkadit juovlaskeanjkaid, juovlabáddji, juovlamuorrafeasta ollesolbmuid ja mánáide, galledit girku - Ruovttu ja mánáidgárddi ovttasbargu - Juovlakáffe - Lávlut juovlalávlagiid boares olbmuid luhtte

DÁLVI (juovlamánus guovvamánui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Rievdamat luonddus Oaidnit rievdamiid luonddus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Ivnnit, hájat, mo lea dálki, maid elliid ja lottiid mii oaidnit go leat olgun - Ritni, bihci ja muohta – buolaš - Čierastit ja čuoigat – johtit muohttaga alde - Skábma ja beaivváš fas ihtá – BEAIVVÁŠFEASTA - Čuovvut mielde joga jagiáiggiid čađa - Elliidluottat
Beaivvášfeasta	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Ávvudit ahte beaivi fas lea ihtán teahteriin, lávlagiiguin ja mitalusaiguin
Meahci eallit Oahpásmuvvat meahci ellide ja daid luottaide (3–6) Oahpásmuvvat ellide maid mii oaidnit mánáidgárddis (lottiide, orriide, riebaniidda, ealggaid?) (0–3)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Ságastallamat, govat, girjjit, filmmat, luodit ja fáddádoaimmat.
Sámi álbmotbeaivi Oahpahit mánáide manne ja mo mii ávvudit sámi álbmotbeaivvi Searvat lágidemiide kulturvahkus	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. - Ságastallamat, govat, girjjit, lávlagat/luodit, filmmat oahpásmuvvat iešguđet gávttiide ja gielaide Sámis, ráhkadit leavgga, čalmustahttit beaivvi sámi biepmuin ja fáddádoaimmaiguin. - Čalmustahttit Sámi álbmotbeaivvi, lávlut, juoigat, čijadit - Ráhkkanit kulturvahkkui iešguđet buktagiiguin ja kulturvásáhusaiguin

GIĐĐADÁLVI (guovvamánus njukčamánui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Rievdamat luonddus Oaidnit rievdamiid luonddus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Ivnnit, hájat, mo lea dálki, maid elliid ja lottiid mii oaidnit go leat olgun - Ritni, buolaš ja muohta - Čierastit ja čuoigat – johtit muohttaga alde - Čuovvut mielde joga jagiáiggiid čađa – Finnmarksløpet
Rievssatgárdun Oahpahit mánáide rievssaha ja gárduma birra	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. - Oahpahit mánáide árbevirolaš bivdovuogi ja diktin sin vásihit dan (3–6) - Rievssatgárdun – gaskit, njuovvat, buhtistit ja steiket - Luottat ja jienat
Biebmu giđđadálvvi Oahpahit mánáide mo sáltet, henget/suovastuhttit bierrguid praktihkalaš bargguide bokte	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Niesteboazu/bohccobiergu – rihtten, lahpan, sálten, bierrguid henget goikat, suovastuhttit bierrgu
Mánáidgárdebeaivi	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat.

Ávvudit mánáidgárdebeaivvi njukčamánu 12.b. ja eanebuš čalmmustahttit mánáidgárddi barggu	Mánáidgárdebeaivi lea jahkásaš čalmmusteapmi goas mánáidgárddit leat rabas earáide vai besset čájehtit ja čalmmustahttit mánáidgárddi doaimmaid gos stoahkan, oahppan, oahppohábmén ja fuolahus lea vuođđoáššit.
Fuolkevuotta Oahpahit mánáide bearraša, fuolkevuotta ja iešguđet gaskavuotta mearkkašumi birra Fuolke- ja fuolkevuottadoahpagat: bearaš, fáddarat, fuolki, buotlágan bearrašat	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. - Mánáid áddejumi ja máhtu áššiid birra mat gusket ovttaskasmáná eallimii, galgá ovdánahttit dáid fáttáid vuođu: - Mu bearaš ja fuolkkit: váhnemat, oappát ja vieljat, mu lagamuččat, fáddarat ja muđui bearaš - Mu ustibat - Mu márkan, luondu ja kultuvra - Mu mánáidgárdi
Beassážit Oahpahit mánáide beassážiid birra ja mat beassášárbevierut mis leat Sámis	Iešguđet beassášárbevierut ja doaimmat. Duodji. - Iešguđetlágan beassášmátkkit ja beassášdoaimmat olgun: dolastallan, čuoigat, čierastallat, vuodjit herggiin - Sámi Grand Prix, heargevuodjingilvu - Ságastallamat, govat, girjjit, filmmat, lávlagat/luodit ja girkus fitnan.
Juonasteapmi ja guollebivdu Oahpahit mánáide sáivačáhceguoliid birra ja diktat sin vásihit árbevirolaš bivdinvuogi (4–6 jagi)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat (3–5 jagi) - Sáivačáhceguolit - Juonasteapmi – čollet, bassat, rádjat, steiket, vuoššat ja máistit guoli

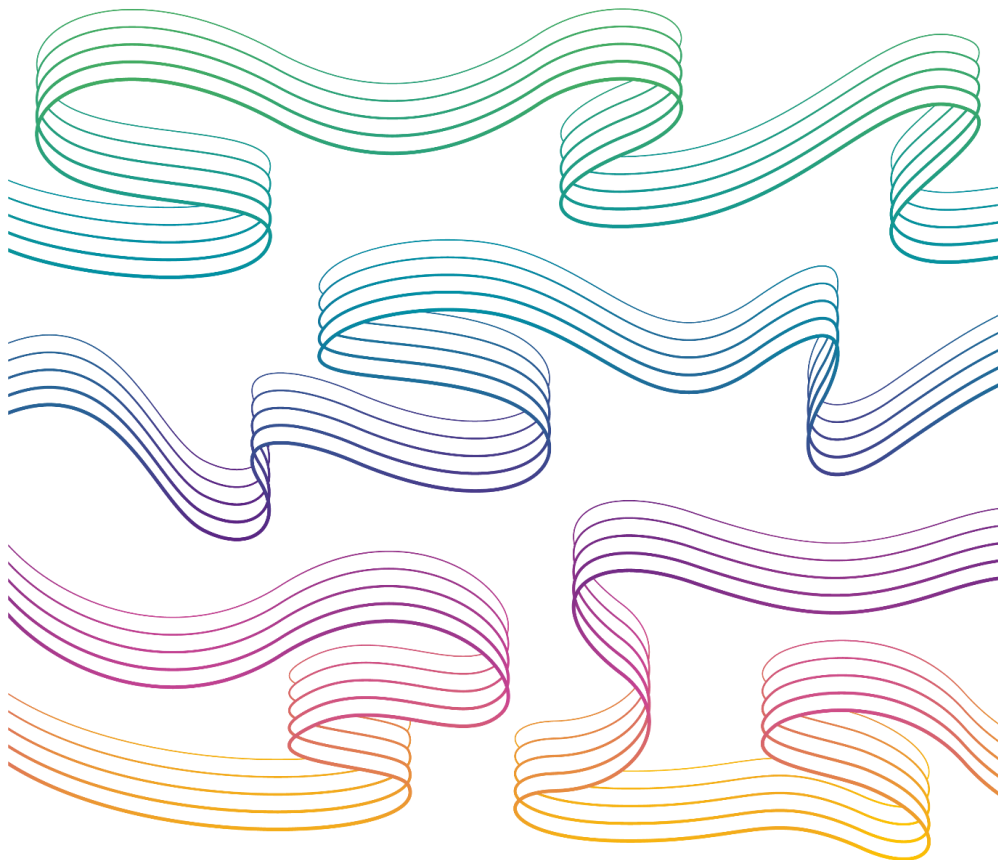
GIDĐA (cuonomanus miessemánnui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Rievdamat luondus Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide - Muohta suddá – makkár siivu mis dál lea? - Čierastit ja čuoigat – johtit muohttaga alde - Johka jagiáiggiid čađa – jogat golggiidit Miessi, láppis - Oahppat ahte gidđa buktá eallima
Sáivačáhceguolit Oahpahit mánáide mat sáivačáhceguolit gávdnojit (4–6)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. - Bivdit várrejávrrin, juonasteapmi (4–6) - Borrat guollebiepmu
Duodji Movttiidahttit mánáid ráhkadit juoga iešguđet materiálaiguin	Duodjedoaimmat iešguđet metodaiguin
Guolbana 6-jahkásaččaid mátki Hárjehallat iešheanalašvuoda ja suokkardanhálu	Idjadanmátke mánáide geat galget álgit skuvlii čakčat Leat mielde plánemin idjadanmátke (mielváikkuheapmi)

GIDĐAGEASSI (miessemánnus geassemánnui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Rievdamat luondus Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Oaidnit rievdamiid luondus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide Mii šaddá luondus? Divrrit? Sihkelastit olgun Johka jagiáiggiid čađa
Rusken-akšuvdna	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. Šaddat dihtomielalaš dasa man dehálaš lea doallat lagašbirrasa ja luonddu čorgadin
Šibitdoallu ja návehis fitnan Oahpásmuhttit mánáid šibitdollui, fitnat návehis (3–6)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. - Oahpásmuvvat šibitdollui - Oahpahit mánáid eanadoalu ja šibihiid birra
Lottit ja bárbmolottit	(0-3) Lottit

Fiervá ja mearraguolit Oahppit galget oahpásmuvvat fiervái, suokkardit meara ja fiervvá (4–6)	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Oahpahit mánáide mat mearraguolit gávndnojit, ja skálžžuid ja eará birra maid gávndat fiervvás (4–6) • Guossohit guoli mánáidgárddis • Mátki riddui
Hárjaneapmi – sirdin	Ráhkkanahttit mánáid geat galget lonuhit ossodaga

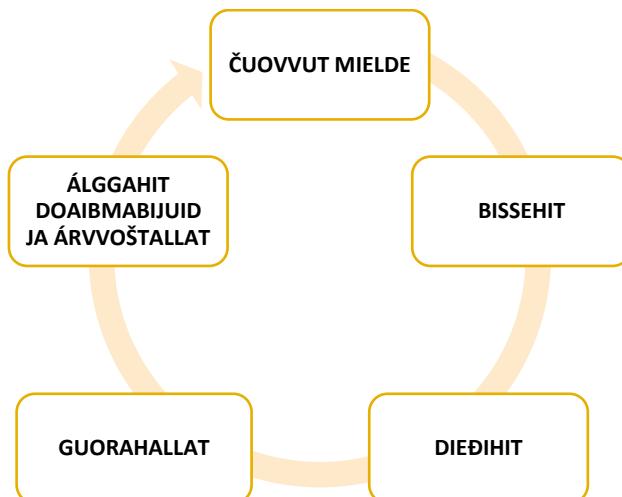
GEASSI (geassemánus borgemánnui)	
Fáddá ja ulbmil:	Mo/Metoda:
Rievdamat luonddus Oaidnit rievdamiid luonddus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide	Oaidnit rievdamiid luonddus ja oahpásmuvvat iešguđet sámi dálkemearkkaide • Mii šaddá luonddus? • Johka jagiáiggiid čađa
Láttošluohká 6-jahkásaččaid mátki Hárjehallat iešheanalašvuoda ja suokkardanhálu	Idjadanmátke mánáide geat galget álgit skuvlii čakčat Leat mielde plánemin idjadanmátke (mielváikkuheapmi)
Divrrit Mánát galget oahpásmuvvat iešguđetlágan divrriide	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Suokkardit luonddu ja oahppat iešguđet divrriid birra mat mis leat lagašbirrasis. • Ságastallamat, govat, girjjit, filmmat, lávlagat/luođit ja fáddádoaimmat.
Čorgen	Movttiidahttit ja oahpahit mánáid sirret, čorget ja bassat
Dállastit	Mánáidbottut, fáddádoaimmat ja duodjedoaimmat. • Oahpahit mánáide gámasuoinni birra ja masa dat geavahuvvo • Oahpahit mánáide árbevirolaš sámi bargovugiid ja diktat sin vásihit daid
Hárjaneapmi – sirdin	Ráhkkanahttit mánáid geat galget lonuhit ossodaga: besset fitnat ossodagas, oahpásmuvvat ođđa ossodaga mánáide ja bargiide

2.OASSI

**Oadjebas ja buori mánáidgárdebirrasa
doaibmaplána**

AKTIVITEHTAGEATNEGASVUOHTA

1. kapihtal – Doaibmaplána duogáš

Mánáidgárddi galgá sihkkarastit mánáide buori psykososiála birrasa. Gielddalaš mánáidgárddi njuolggadusain čuožžu ahte Mánáidgárddi galgá ovddidit demokratiija, dásseárvvu, eastadit buotlágan vealaheami ja ovddidit lagamuččaráhkisvuoda. Mánáidgárddi galgá váikkuhit mánáid loaktimii, eallinmoksii, máhtestuvvamii ja iešárvvu dovdamii ja eastadit loavkašuhttiid ja givssideami. Jus mánná vásiha loavkašuhttiid dahje givssideami, de mánáidgárddi ferte gieđahallat, bissehit ja čuovvolit dan.

Min eastadanbarggus mii guovdilastit surggiid Eallinhálddašemi ja psyhkalaš dearvvašvuoda, ustivvuoda ja searvevuoda – ja hárjehallat sosiála gelbollašvuoda, nu go dat leat válddahuvvon jahkeplánas ja Mánáidgárddi sisdoalu ja bargguid rámmaplánas. Mii háliidit guovdilastit fáttáid eastadeami, givssideami ja loavkašuhttiid ja iežamet barggu aktivitehtageatnegasvuodain ON mánáidkonvenšuvnna, mánáidgárdelága, Mánáidgárddi sisdoalu ja bargguid rámmaplána ja Láhkaásahusa vuodul birasguvllot dearvvašvuoda birra mánáidgárddis ja skuvllas.

Rámmaplána gáibida ahte mánáidgárddi galgá váikkuhit mánáid loaktimii, eallinmoksii, máhtestuvvamii ja iešárvvu dovdamii ja eastadit loavkašuhttiid ja givssideami. Jus mánná vásiha loavkašuhttiid dahje givssideami, de mánáidgárddi ferte gieđahallat, bissehit ja čuovvolit dan. Ulbmil lea oadjebas ja buorre psykososiála mánáidgárdebiras, mii eastada sávakeahtes dábiid šaddamis ja cieggamis áiggi mielde. Mánáidgárddi mii bargá buori psykososiála birrasa ovdii, seammás eastada vealaheami ja givssideami.

Mánáid loaktin – ollesolbmuid ovddasvástádus, s. 3–4

Ulbmil, gč. láhkagáibádusaid, lea:

ON mánáidkonvenšuvnna – Artihkal 3 1.

Buot doaimmain mat gusket mánáide, juogo almmolaš dahje priváhta čálgoorganisašuvnnaid, duopmostuoluid, hálddahušlaš eiseváldiid dahje láhkaaddi orgánaid doaimmat, galget mánnái buoremussan lea vuodđoášši.

Mánáidgárdeláhka – Kapihtal VIII Psykososiála mánáidgárdebiras

§ 41. Nullatoleránsa ja eastadanbargu

Mánáidgárddi ii galgga dohkkehit loavkašuhttiid nugo olggušteami, givssideami, veahkaválddi, vealaheami ja vuortnuheami. Buohkat geat barget mánáidgárddis, galget bissehit go mánná mánáidgárddis gillá dákkár loavkašuhttiid.

Mánáidgárddi galgá eastadit dili gos mánáin ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras dainna lágiin ahte jatkolaččat ovddidit mánáid dearvvašvuoda, loaktima, stoahkama ja oahppama.

§ 42. Geatnegasvuodta sihkkarastit ahte mánáidgárdemánáin lea oadjebas ja buorre psykososiála mánáidgárdebiras (aktivitehtageatnegasvuodta)

Buohkat geat barget mánáidgárddis, galget čuovvut mielde mo mánáin mánáidgárddis lea.

Buohkat geat barget mánáidgárddis, galget diedihit mánáidgárddi jođiheaddjái jus balahit dahje besset diehtit ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras. Jođiheaddji galgá diedihit mánáidgárdeeaiggádii duođalaš áššiin.

Jus balaha dahje beassá diehtit ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras, de mánáidgárddi galgá farggamusat guorahallat ášši.

Go mánná dahje váhnemat lohket ahte mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras, de mánáidgárddi galgá guorahallat ášši ja nu guhká go gávdnojit heivvolaš doaibmabijut, fuolahit ahte mánás šaddá oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras Seamma guoská go guorahallan maid mánáidgárddi ieš lea álggahan, čájeha ahte mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras. Doaibmabijut galget válljejuvvot konkrehta ja fágalaš árvvoštallama vuodul. Mánáidgárddi galgá ráhkadit čálalaš plána jus muhtun áššis galget álggahuvvot doaibmabijut. Plánas galgá čuožžut

- maid váttisvuodaid doaibmabijut galget čoavdit
- maid doaibmabijuid mánáidgárddi lea plánen
- goas doaibmabijuid galgá čađahit

- d. geat doaibmabijuid galget čadáhít
- e. goas doaibmabijuid galgá árvvoštallat.

§ 43. Čavgejuvvon aktivitehtageatnegasvuohta jus mánáidgárdebargi loavkašuhttá máná

Jus muhtun mánáidgárdebargi balaha dahje beassá diehtit ahte nubbi mánáidgárdebargi loavkašuhttá máná ovdamearkka dihtii olgguštemiin, givssidemiin, veahkaválldiin, vealahemiin dahje vuortnuhemiin, de son galgá seammás dieđihit mánáidgárddi jodiheaddjái. Jodiheaddji galgá dieđihit mánáidgárdeeaiggádii.

Jus muhtun mánáidgárdebargi balaha dahje beassá diehtit ahte nubbi mánáidgárddi jodiheaddji loavkašuhttá máná ovdamearkka dihtii olgguštemiin, givssidemiin, veahkaválldiin, vealahemiin dahje vuortnuhemiin, de son galgá seammás dieđihit njuolga mánáidgárdeeaiggádii.

Guorahallamat ja doaibmabijut § 42 goalmát ja njealját lađđasa mielde galget álggahuvvot seammás.

Láhkaásahus birasguvllot dearvvašvuodasuddjema birra mánáidgárddiin ja skuvllain – § 12. Psykososiála bealit

Doaibma galgá ovddidit loaktima ja buriid psykososiála beliid.

2. kapihtal – Eastadit loavkašuhttimiid ja givssideami

Eastadanbargu loavkašuhttimiid ja givssideami vuostá álgá mánáidgárddis

Givssideapmi loavkašuhttá ovttaskasolbmo ja rihkku rievtti dohkkehuvvot ja leat oadjebas.

Mánáidgárdi lea dehálaš arena eastadit ja bissehit loavkašuhtti láhttema.

Rámmaplána (MRP) cealká ahte bargit galget:

- eastadit, bissehit ja čuovvolit vealaheami, olggušteami, givssideami, loavkašuhttimiid ja sávakeahtes ovttasdoaibmanvugiid.
- doarjut go mánát huksejit oktavuodaid, doibmet ovttas ja háhket ja ovdánahttet gálggaid mat dagahit mánáid ovttasdoaibmama oadjebassan ja positiivvalažžan.
- leat empáhtalaččat, oassálastit ja geain lea buorre oktavuodagelbbolašvuohta.
- dohkkehit mánáid vásáhusaid go deaivvadit earáiguin, veahkehit sin smiehttat deaivvademiid birra ja dorjot mánáid rievdan- ja ovdánahttinproseassaid.

Mánát dárbbasit oassálasti ollesolbmuid

Bargiid olmmošoidnu/miellaguottut mánáide bohtet oidnosii go bargit ovttasdoibmet mánáiguin.

Mánáin lea dárbu oidnojuvvot, gullojuvvot ja duođaštuvvot. Gelbbolaš, liekkusis ja oassálasti ollesolbmuid beroštupmi lea eaktun mánáid loaktimii mánáidgárddis. Vuohki mo ollesolmmoš vástida mánáin ja duođašta su, mearrida dan makkárin máná atná iežas.

Mánáidgárddi bargit galget áimmahuššat ja láchit dili ustivuhtii, searvevuhtii, buriid ja heivehuvvon stoahkandoaimmaide mánáide ja mánájovkui siste ja olgun.

- organiseret saji, áiggi ja duhkorasaid movttiidahttin dihtii iešguđetlágan stohkosiidda
- váikkuhit dasa ahte mánát ožžot oktasaš vásáhusaid stoahkama vuodđun ja láchit dili stoahkanfáttáid ovdáneapmái
- ovddidit fáttmasteaddji birrasa maid buot mánát sáhttet searvat stoahkamis ja vásihit ilu stoahkamis
- áicat, analyseret, doarjut, searvat ja riggođahttit stoahkama mánáid eavttuid vuodul
- bagadit mánáid jus stoahkan mielddisbuktá sávakeahtes ovttasdoaibmanminstariid
- leat dihtomielalaččat dasa ja árvvoštallat iežaset rolla ja searvama mánáid stoahkamis
- álggahit stoahkama ja aktiivvalaččat oažžut buohkaid mielde stoahkamii.

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 20-24

Ollesolbmoma ja máná ovttasdoaimmama kvalitehtas sáhtta leat stuorra mearkkašupmi. Bargit galget:

- láhčit beaivválaš fuollabarggu ja árgabeairutiinnaid nu, ahte dát šaddet buorren vásáhussan ovttaskasmanái.
- illudit mánáin ovttas máná máhttestuvvama geažil.
- duođaštit mánáid iežas, erenoamáš vásáhusaid.
- váldá duođas dan maid máná máhttestuvvá, nanne dan ovttas mánáin ja hástala dasto máná nu, ahte doaimmanvejolašvuođat viiddošit ja máhttestuvvanvejolašvuođat lassánivčče.

Bargat ustivuodain ja searvevuodain mánáidgárddis lea dehálaš oassi eastadanbarggus loavkašuhhtiimiid ja givssideami vuostá.

Mánáidgárddi galgá ovddidit ustivuoda ja searvevuoda

Mánáidgárddis buot mánát galget dovdat iežaset dehálažžan searvevuhtii ja positiivvalaččat ovttasdoaimmat mánáiguin ja ollesolbmiguin. Mánáid iešdovddu galgá doarjut, ja seammás mánát galget oažžut veahki hálldašit balánssa gaskal áimmahuššat iežaset dárbbuid ja váldit vuhtii earáid dárbbuid.

Bargit galget

- ságastallat ovttasdoaimmama norpmaid birra ja hástalit mánáid hábmet searvevuoda ovttasdoaimmama norpmaid
- doarjut mánáid oaidnit ášši earáid perspektiivvas, oaidnit ášši mánnga geahččansajis ja reflekteret iežas ja earáid dovdduid birra, vásáhusaid ja oaiviliid
- doarjut mánáid bidjat iežaset rájáid, dohkkehit earáid rájáid ja gávdnat čovdosiid riidduin
- eastadit, bissehit ja čuovvolit vealaheami, olggusteami, givssideami, loavkašuhhtiimiid ja sávakeahtes ovttasdoaimmanminstariid

Loga eanet Mánáidgárddi rámmaplána sisdoalus ja bargguin, s. 22–23

ULBMILAT MÁNÁIDGÁRDDI EASTADANBARGGUS LOAVKAŠUHTIMIID JA GIVSSIDEAMI VUOSTÁ:

Min mánáidgárddiin galget buot mánát vásihit searvevuoda ja gullevašvuođa, vai mii olahat iežamet višuvnna – 'lešheanalaš ja movttet'

MII HÁRJEHALLAT SOSIÁLA GELBBOLAŠVUODA

- lešárvu 'Máhttit birget ja ovddidit iežas oaiviliid buriin vugiin, duostat vuosttaldit joavkodeattu, álggahit stoahkama ja ságastallama ja ieš searvat stoahkamii ja ságastallamii mat leat jo jođus, gohčokeahtta searvat ja bovdet earáid'
- iešdovdu – 'vásihit iešárvvu, dohkkehit iežas, dovdat iežas dohkkehuvvon, vásihit siskkáldas nanuvuoda ja ahte olbmoss lea positiivvalaš miellaguoddu alccesis'
- Empatiija – 'Áddet earáid perspektiivvaid, jurdagiid ja dovdduid, máhttit oaidnit mo earáin lea, čájehit oassádallama, ja váldit deastta ja máhttit dulkot ja áddet dovdduid dovddahemiid'
- lešstivren – 'máhttit heivehit iežas searvevuhtii, hálldašit riidduid ja manjdit iežas dárbbuid ja sávaldagaid. Máhttit vuordit vuoru, kompromisset ja dohkkehit oktasaš mearrádusaid. Máhttit vuiget boasttuvuođaid ja váldit vuostá kritihka.'
- Prososiála láhtten – 'olbmoss leat positiivvalaš ja buorit guottut ja árvvut. Olbmoss galgá leat konstruktiivva ja veahkkái, movttiidahttit ja hállat čábbáid earáid birra, čájehit fuola, veahkehit ja juogadit earáiguin.'

Mánáid loaktin – ollesolbmuid ovddasvástádus s. 12–13

MIS LEAT OKTASAŠ ÁVŽŽUHUSAT

Mánáidgárddis mii hárhallat sosiála gelbbolašvuoda:

- Mii veahkehit earáid = prososiála láhtten, addá sutnje gii veahkehuvvui, positiivvalaš iešdovddu jna.
- Mii juogadat = prososiála láhtten, hástit stoahkat (positiivvalaš iešárvu), empatiija, máhttit manjit iežamet dárbbuid ja sávaldagaid (iešstivren) jna.
- Mii stoahkat ovtas = sosiála gelbbolašvuoda, máhttit vuordit vuoru (iešstivren), máhttit juogadit earáiguin (prososiála láhtten)
- Mii vázzit siste ja mii geavahat sistejiena = heivehit iežas searvevuhtii (iešstivren), leat konstruktiivva (prososiála láhtten), váldit vuhtii earáid (empatiija)
- Mii čorget iežamet manis = heivehit iežas searvevuhtii (iešstivren), dohkkehit oktasáš mearrádusaid, leat veahkkái, veahkehit (prososiála láhtten), gohčotkeahtá searvat ja hástit earáid (iešárvu).
- Mii guldat earáid – Máhttit čájehit iešheanalášvuoda ja ovdanbuktit iežas oaiviliid buori láhkai, searvat stoahkamii ja ságastallamiidda mat leat jo jođus (iešárvu), áddet earáid árvvuid, jurdagiid ja dovdduid, máhttit oaidnit mo earáin lea, máhttit áddet dovdduid (empatiija), máhttit vuordit vuoru, máhttit vuiget boasttuvuođaid ja váldit vuostá kritihka (iešstivren), máhttit movttiidahttit ja hállat čábbát earáid birra (prososiála láhtten).

3. kapihtal – Aktivitehtageatnegasvuoda

Ollesolbmot fertetit váldit oktasáš ovddasvástádus go mánas ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras ja go loavkašuhthimat gevvat. Mánat eai leat ieža ovddasvástáduslaččat loavkašuhthimiidda ja givssideapmái; ollesolbmot, váhnemat ja bargit dat fertetit váldit ovddasvástádus eastadit loavkašuhthimiid ja givssideami ja njulget dan mii lea dáhpáhuvván. Mii oaivildat ahte lágat ja aktivitehtageatnegasvuoda lea dehálaččat ja riektá. Dattetge eat áiggo geavahit doahpagiid givssideaddji ja givssideami gillájeaddjit go bargat dáinna fáttáin. Mii oaivildat ahte mánat/olbmot eai **leat** iežaset dagut. Mii fertet jáhkkit dasa ahte mánna sáhtá neavvagiid ja doarjaga bokte oahppat buori láhttenvuogi. Ii leat ávkin masage gohčoduvvot givssideaddjin ja givssideami gillájeaddjin. Mánáidgárdi galgá dokumenteret iežas aktivitehtageatnegasvuoda, ja dokumeanttat galget leat máná arkiivvas agibeavái.

Lea áddehahtti ahte váhnen sávvá muhtuma ránggášuvvo go iežas mánna loavkašuhthtojuvvo. Muhto mánáide galgá addot vejolašvuoda hárhallat ja oahppat. Mii eat sáhte dokumenteret agibeavái ahte sii **leat** iežaset daguid.

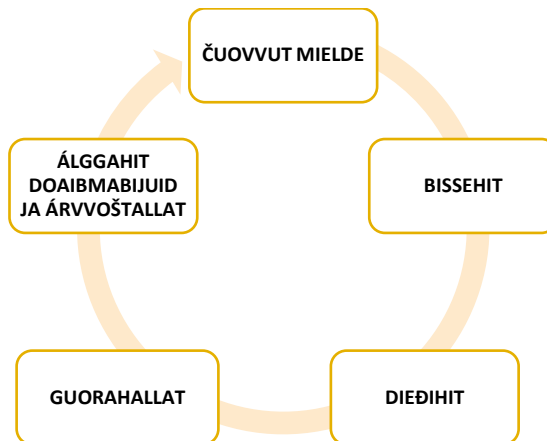
Mánáidgárddi bargiin lea aktivitehtageatnegasvuoda ja galget juohke háve mannat gaskii ja bissehit norbmarihkku láhttema, loavkašuhthimiid ja dilálašvuodaid mat sáhttet šaddat givssideapmin. Bargit galget vuosttaldit negatiivvalaš daguid ja seammás áimmahuššat mánáid ja dohkkehit sin dovdduid. Lea maidái dehálaš aktiivvalaččat hehttet negatiivvalaš dáhpáhusaid šaddamis, cieggamis ja šaddat dáhpin. Bures plánejuvvon, strukturerejuvvon ja jođihuvvon bargu sosiála gelbbolašvuodain juohke mánas ja sosiála birrasiin lea vuodđobargu eastadit givssideami. Ollesolbmot galget leat dihtomielalaččat ja máhttit oaidnit mánáid láhttema dego giellan.

AKTIVITEHTAGEATNEGASVUOHTA mánáidgárdelágas

§ 42. Geatnegasvuohta sihkkarastit ahte mánáidgárdemánáin lea oadjebas ja buorre psykososiála mánáidgárdebiras (aktivitehtageatnegasvuohta)

§ 43. Čavgejuvvon aktivitehtageatnegasvuohta jus mánáidgárdebargi loavkašuhttá máná

Buohkat geat barget mánáidgárrdis, galget:

1. čuovvut mielde mo mánáin mánáidgárrdis lea.
2. Bissehit jus mánás ii leat oadjebas ja buorre dilli mánáidgárrdis, dahje jus oidnet norbmarihkku láhttema, loavkašuhthemiid dahje givssideami
3. dieđihit pedagogalaš jođiheaddjái dahje mánáidgárrdi jođiheaddjái jus balahit dahje besset diehtit ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras. Jođiheaddji galgá dieđihit mánáidgárdeeaiggádii duođalaš áššiin.
4. guorahallat ášši farggamusat sus balahit dahje besset diehtit ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre mánáidgárdebiras
5. álggahit doaibmabijuid ja árvoštallat mánáidgárrdi ja fuolaheddjiid ovtasbarggu.

Oadjebas ollesolbmot dagahit loaktima

Bargit berrejit smiehttat iežaset láhttema ja ovtasdoaibmama birra ja bargat ovtas nannet bargoveaga ovtasdoaibmama kvalitehta. Bargit leat birrasa ja kultuvrra veahkit mánáidgárrdis Maiddái ollesolbmuid oktavuodain ja ovtasdoaibmamis lea stuorra mearkkašupmi mánáidgárrdi psykososiála birrasii. Oadjebas bargit fáttmasteaddji bargobirrasis váikkuhit birrasa liekkusvuhtii. Humor sáhtta leat movttiideaddjin árgabeaidilis. Bargiin geat loktet barggus, lea eanet energiija. Sin loaktin njoammu earáide, ja das leat buorit váikkuhusat árgabeaidillái.

Mánáid loaktin – ollesolbmuid ovddasvástádus, s. 22

Loavkašuhhti láhtten mánáidgárrdis

Loavkašuhthimat geavahuvvojit negatiivvalaš sániid dahje daguid birra mat dagahit ahte mánát eai dovdda iežaset fáttmastuvvon searvevuhtii eará mánáiguin. Sáhttet leat ovttaskasdáhpáhusat. Mánge loavkašuhhti ovttaskasdáhpáhusat muhtun máná vuostá sáhtta, go geahččá oktilaččat givssideami definišuvnnain, adnojuvvot givssidanláhttemin (Mobbeatferd i barnehage, Roland).

Mii adnojuvvo loavkašuhhti sátnin ja dahkun lea iešguđetlágan olbmuid mielde, ja sáhtta leat sorjavaš earret eará agis, eavttuin ja duogázis. Sáhtta vávjit álgi loavkašuhhti láhttema 2–3-jahkásaš mánáin go sii olgguštit ja čiehkádit eará mánáin, dahje váldet biergasiid/stohkosiid sis. Dutkan čájeha ahte lea dábálaš ahte mánát dán agis sáhttet leat aggressiivvalaččat ja gásket, gáiket vuovttaid ja bálkot sáddo.

Danne sáhtta leat ulbmilleamos hállat givssidanláhttema birra go mánát leat 5–6-jahkásaččat. Nuoramusaide lea vel dehálat oahpahit sávvahatti ja fáttmasteaddji láhttenvuogi. Eai buotlágan hárdimat ja časkimat mánáidgárrdis leat givssideapmi. Lea ollesolbmuid ovddasvástádus hállat

mánáiguin das maid sii dovdet ja leat vásihan, máhttit earuhit soittolaš riidaleami ja struktuvrralaš olggušteami ja nu árrat go vejolaš hehttet loavkašuhhtimiid cieggamis givssideapmin.

Givssidanláhtten mánáidgárddis

«... ollesolbmuid ja/dahje eará mánáid dagut mat loavkašuhhtet máná gullelašvuodadovddu ja dovddu leat dehálaš olmmoš searvevuodas.»

Definišuvdna boahká dutkanraporttas "Hele barnet, hele løpet; Mobbing i barnehagen". Gávdno eará definišuvnnat givssideapmái, main givssideapmi ferte leat dáhpáhuvvan muhtun áigodaga, dahje definišuvnnat mat aiddostahttet mii givssideapmi ii leat – nugo soittolaš hárdin.

Eai buotlágan hárdimat ja časkimat mánáidgárddis leat givssideapmi. Mánát riidalit, ovdánit, ja áššit stoahkamis ja ovtastallamis sáhttet šaddat váttisin. Givssidanláhtten sáhtta leat:

- fysalaččat nugo časkin, čiekčan, hoigan ja vuovttaid gaikun
- loavkašuhhtin, soardi sánit ja dagut, bilideapmi ja biergasiid čiehkkan
- áitagat
- hárdin
- bilideapmi, nugo čaibman
- gohčodeapmi
- olggušteapmi
- badjelgeahččan, ahte muhtun álo vajálduhttojuvvo dahje ii válljejuvvo
- givssidanláhtten sáhtta leat fysalaš, njálmmálaš dahje relašuvnnalaččat

Prosedyrat go almmustahttojuvvo ahte muhtun mánás ii leat oadjebas ja buorre dilli mánáidgárddis

1. **Áican.** Ráhkát bajilgova dilis ja geat leat mielde áššis. Ferte áicat birrasa ja mánáid ovttasdoaimbama.
2. Pedagogalaš jodiheaddjis lea ovddasvástádus **diedihit ja oažžut guoskevaš mánáid váhnemiid/fuolaheddjiid** mielde nu jođánit go vejolaš, ja galgá mitaluvvot ja oažžut dieđuid dili birra.
3. Pedagogalaš jodiheaddji **gohčču váhnenságastallamiidda** gos galgá hállat dili birra ja geahčadit doaimbaplánaevttohusa. Váhnemat dárbbasit **buriid dieđuid** bargiin dan áigodagas go áicet ja čállet doaimbaplánaevttohusa.
4. Pedagogalaš jodiheaddji, ossodaga bargit **čállet doaimbaplánaevttohusa** mii addojuvvo váhnenságastallamiin – **Váhnenságastallan-skovvi 1**
5. Pedagogalaš jodiheaddji ja váhnemat **geahčadit doaimbaplánaevttohusaid** váhnenságastallamis ja buktet árvalusaid. Lea dehálaš hállat dáid birra: Maid mánáidgárdi sáhtta dahkat, ja maid váhnemat sáhttet dahkat?
6. Sihke váhnemat/fuolaheaddjit ja pedagogalaš jodiheaddji **devdet ja vuolláičállet Doaimbaplána-skovi** (doaimbabiijut ja šiehtadusat atnuiváldojuvvojit)
7. **Árvvoštallančoahkkima** šiehtadit – **Doaimbaplána – árvvoštallan**. Fáddá lea loaktin, mii lea / ii leat doaimbman, vejolaččat ođđa doaimbabiijut – ja ođđa čoahkkináiggit dassáži go leat ovttaoavilis ahte dilli lea čovdojuvvon.
8. Kopijiat **dokumeanttain galget leat máná máhpas.**
9. Jus ášši ii sáhte čoavdit siskkáldasat – **Jearrat rávvagiid ja veahki** olgguldas ovttasbargoguimmiin nugo PPB:s, dearvvašvuodadivššáris dahje mánáidsuodjalusas.

Doaibmabijut ossodagas – álggahuvvojit seammás

Pedagogalaš jođiheaddjis ovttas eará bargiin lea ovddasvástáduslaš.

a) Iskanlistu 1) ja 2) Mánáidgárddi oahppanbiras geahčaduvvo ossodatčoahkkimiin

b) Čuovvolit ossodaga gos dáhpáhus lea leamaš

- Individuála mánáidságastallamat guoskevaš mánáiguin
- Nannet mánáid iešdovddu ja hukset luohtámuša
- Bargat gaskavuođaiguin ja váldit olles mánnájoavkku mielde bargui.
- Mánáidbottut, fáddábarggut ja duodjedoaimmat ustivuoda ja searvevuoda birra ja mii lea dohkkehtmeahtttun láhtten ja manne
- Neavvut mánáid eará láhttademiide

c) Guovdilastit sosiála gelbbolašvuoda, ustivuoda ja searvevuoda mánáidbottuin, fáddábargguin ja duodjedoaimmain gos olles mánnájoavku lea mielde.

- Áigeguovdilis fáttát sáhttet leat ustivuoda, loaktin ja sosiála gelbbolašvuoda
- Ráhkadit juoga ovttas mii čájeha ahte min mánáidgárddis mii hukset ustivuoda, omd. ráhkadit ustivuodaliide mas leat buorit sánnit juohke máná birra.
- Geavahit mánáidgirjjálašvuoda, rollastoahkan, stoahkama, musihka ja duoji pedagogalaš veahkkeneavvun oahpahit mánáide dovdduid, empatiija ja ustivuoda birra.
- Plánet buriid searvevuodavásáhuseid mánnájoavkui gos besset ovttas vásihit juoga (eará go dillet mat leat leamaš hástalus).

Mánáidgárddi oahppanberrasa jahkásaš árvvoštallan

Bargiin lea ovddasvástádus bargat dán plána ulbmiliid ja njuolggadusaid mielde. Iskanlistu 1) ja 2), galgá geahčaduvvot ja árvvoštallojuvvot gažaldagaid vuodul

Lea go min mánáidgárddi oahppanbiras nu go mii háliidat dan galget leat?

- 1) Juohke nuppi jagi bargit galget deavdit skoviid, ja bohtosat biddjojiet ovdan bargiidráđđečoahkkimis dahje plánenbeaivvis oktan vejolaš doaibmabidjoevttohusaiguin dahje doaimmaiguin.
- 2) Juohke nuppi jagi Siidajoavku ja pedagogalaš jođiheaddjit galget deavdit skoviid, ja bohtosat biddjojiet ovdan bargiidráđđečoahkkimis dahje plánenbeaivvis oktan vejolaš doaibmabidjoevttohusaiguin dahje doaimmaiguin.

Iskanlistu 1) Mánáidgárddi oahppanbiras ja bargiid rolla	Jo	In	Hárve	In dieđe
Dohkkehit go ja dorjot go min mánáidgárddi bargi mánáid álgagiid?				
Oidnojuvvot go ja duođaštuvvojiet go buot mánát iežaset dárbbuid vuodul?				
Ožžot go muhtun mánát eanet positiivvalaš fuomášumi mis ollesolbmui go eará mánát?				
Ožžot go muhtun mánát eanet negatiivvalaš fuomášumi mis ollesolbmui go eará mánát?				
Vuhtto go ahte lea šaddan "dáhpin" ahte mii ollesolbmot dávjjit jáhkkit muhtun mánáid čilgehusaide riidduide go eará mánáide?				
Leat go muhtun mánát joavkkus geaiguin mii ollesolbmot ovtastallet eanet ja hutkat eanet doaimmaid go eará mánáiguin?				
Leat go muhtun mánát joavkkus geaiguin mii ollesolbmot ovtastallet unnit ja hárvvit hutkat eanet doaimmaid go eará mánáiguin?				
Nagodat go mii fátmastit buot mánáid searvevuhtii, omd. go ságastallat boradettiin?				
Leat go mii ollesolbmot eanet gierdavaččat muhtun mánáiguin joavkkus go earáiguin go galgat čuovvolit/veahkehit sin?				

Gaskkalduhttit go / hilgut go mii ollesolbmot muhtun mánáid jođáneappot go eará mánáid go sii bohtet min lusa?				
Leat go buot ollesolbmot dihtomielalaččat dasa ahte eai buot mánát álo máhte earuhit leaikka/bilkku? (Lea várrugas bilkkuin mánáiguin geat eai ádde dan)				

Iskanlistu 1) Mánáid oahppanbiras	Jo	In	Hárve	In dieđe
Lea go buot mánáin unnimus okta usttit?				
Lea go buot mánáin stoahkansibir, ja besset go mielde stohkosii				
Min mánáidgárddi birrasis lea lotnolas fuolla, dohkkeheapmi, liekkusvuohta ja movttiidahttin				
Dohkkehit go mánát nuppit nuppiid				
Leat go mis oadjebas ja ilolaš mánát mánáidgárddis				
Lea go mánáid ovtasdoaimmamis ovttaárvosašvuohta, ja besset go mearridit vuoruid mielde ja mearridit geat besset mielde?				
Lea go oadjebas ja buorre vuoigra mas lea humor, spontanitehta, mokta ja illu?				
Bargiid birra	Jo	In	Hárve	In dieđe
Leat buorit ja aktiivvalaš rollamodeallat				
Barget negatiivvalaš láhttemiin				
Váldet váhnemiid máhcahemiid duođas				
Oidnet ja guldalit mánáid				
Dustet bargat hárdimiin ja bieguhemiin ja bissehit negatiivvalaš láhttema				
Nevvot ja veahkehit mánáid čoavdit riidduid				
Servet ja stohket fárrrolaga mánáiguin				
Barget ulbmillaččat sosiála gelbbolašvuođain				
Geavahit árvvusadni gulahallama				
Ságastallet mánáiguin das mo sis lea mánáidgárddis				
Hállet positiivvalaččat mánáidgárddi birra mánáid gullut				
Váhnenovttasbarggu birra	Jo	In	Hárve	In dieđe
Lea buorre dialoga mánáidgárddiin				
Dieđihit mánáidgárdái jus juoga vuorjá sin				
Servet váhnenčoahkkimiidda				
Servet váhnenságastallamiidda				
Hállet positiivvalaččat mánáidgárddi birra mánáid gullut				
Eastadanbargu mánáidgárddis	Jo	In	Hárve	In dieđe
Bargat aktiivvalaččat psykososiála birrasiin, ja dát bargu oidno čielgasit plánain ja árvvoštallanbargguin				
Vuoruhit sosiála gelbbolašvuođa ja psykososiála birrasa, digaštallat givssideami, ustittuvuođa ja sosiála gelbbolašvuođa čoahkkimiin ja plánenbeivviin				
Leat doaibmabijut mat álggahuvvojit go fuomášat givssideami				
Leat rabas buotlágan oktavuodaváldimiidda váhnemiin/fuolaheddjiin, ja váldit buot oktavuodaváldimiid duođas				
Bargiin ja váhnemiin lea buorre ovttasbargu				

Skovvi lea ráhkaduvvon Udir bagadusa «Mánáid loaktin – ollesolbmuid ovddasvástádus» vuodul

Mielddus 1) Váhnenságastallanskovvi – vuosttaš ságastallan

Dáhton:			
Man birra ášši lea:			
Máná namma:	Riegádan:	Ossodat:	
Eatni namma:			
Čujuhus			
Telefovdna/mobiila:			
Áhči namma:			
Čujuhus:			
Telefovdna/mobiila:			

Dili čilgehus / dáhpáhus (anonymiserejuvvon):

--

DOAIBMABIJUT – doaibmabidjoárvalusat	Ovddasvástáduslaš
1.	
2.	
3.	
Ođđa čoahkkinn – árvvoštallandáhton:	
Eará:	

Váhnemat/fuolaheaddjit	Dáhton:	Vuolláičála:
Pedagogalaš jođiheaddji:	Dáhton:	Vuolláičála:
Jođiheaddji	Dáhton:	Vuolláičála:

Fuolaheaddjit ožžot originála, kopijja biddjo máná máhppii

Mielddus 2) Doaibmabidjoplána - doaibmageatnegasvuohta

Ossodaga bargit:	
Geat leat čoahkkimis:	

Dili čilgehus / dáh páhus (anonymiserejuvvon):

--

DOAIBMABIDJU	Vásttolaš
1.	
2.	
3.	
4.	
Ođđa čoahkkin – árvvoštallandáhton:	
Eará:	

Váhnemat/fuolaheaddjit	Dáhton:	Vuolláičála:
Pedagogalaš jođiheaddji:	Dáhton:	Vuolláičála:
Jođiheaddji	Dáhton:	Vuolláičála:

Fuolaheaddjit ožžot originála, kopiija biddjo máná máhppii

Mielddus 3) Doaibmabijuid árvvoštallan ja doaibmabidjoplána		
Dáhton:		
Man birra ášši lea (nu mo ovddit skovis – anonymiserejuvvon):		
Máná namma:		Riegádan:
		Ossodat:
Eatni namma:		
Čujuhus		
Telefovndna/mobiila:		
Áhči namma:		
Čujuhus:		
Telefovndna/mobiila:		
Mo dilli lea dál?		

DOAIBMABIJUID ÁRVVOŠTALLAN		
Doaibmabidjoplána - doaibmageatnegasvuohta		
1. Evalueren:		
Ođđa doaibmabidju – čállojuvvo ođđa doaibmabidjoplánii:		
2. Evalueren:		
Ođđa doaibmabidju – čállojuvvo ođđa doaibmabidjoplánii:		
3. Evalueren:		
Ođđa doaibmabidju – čállojuvvo ođđa doaibmabidjoplánii:		
Eará:		
Ođđa čoahkkinn – árvvoštallandáhton:		

Váhnemat/fuolaheaddjit	Dáhton:	Vuolláičála:
Pedagogalaš jođiheaddji:	Dáhton:	Vuolláičála:
Jođiheaddji	Dáhton:	Vuolláičála:

Galgá joatkit árvvoštallamiiguin dassái go dilli lea čovdojuvvon ovttasráđiid váhnemiiguin. Go árvvoštallan dagaha ođđa doaibmabijuid, de čállá daid ođđa doaibmabidjoplánii.